

*Święci w niebie
i na ziemi...*

*Święci w niebie
i na ziemi...*

Mała architektura sakralna w gminach powiatu wołomińskiego

Skansen w Kuligowie nad Bugiem

www.skansen.powiatwolominski.pl

Fundacja Dziedzictwo Nadbużańskie

Opracowanie merytoryczne i fotografie: **Agata Bochenek**

Skład i opracowanie graficzne: **Jakub Kłodkowski**

Fotografia z przodu okładki:

Rzeźba „Jezus frasobliwy” w skansenie w Kuligowie autorstwa **Andrzeja Matusiaka**

Fotografia z tyłu okładki: **Dagmara Jaworska**

– „Krzyż przeblagalny”, okolice Radzymina

Korekta: **zespół redakcyjny Fundacji**

skansen@powiatwolominski.pl

www.skansen.powiatwolominski.pl

Wydanie I

nakład 900 egzemplarzy

ISBN 978-83-954381-0-3

Media
Support
grupa
www.mediasupport.pl

Wydawca Media Support sp. z o.o.
Seria wydawnicza Kultura Lokalnie

Kuligów 2019

Projekt „Dziedzictwo Wiary przodków na terenie powiatu wołomińskiego”
Kapliczki, krzyże i figury świętych” dofinansowany jest ze środków Powiatu Wołomińskiego

Słowem wstępu

Drobna architektura sakralna jest wyróżniającą cechą polskiego krajobrazu. Niezliczone krzyże i kapliczki będące namacalnym znakiem wiary lokalnych społeczności stosunkowo rzadko doczekują się opracowań. Niniejsza książka podsumowuje wyjątkowo trudny i zaskakująco obszerny projekt spisu drobnej architektury sakralnej z natury. Ilość tego typu obiektów na terenie objętym spisem przekroczyła oczekiwania realizatorów. Charakter wielu z nich wymykał się też językowi opisu etnograficznego stworzonego na potrzeby opisywania form z przełomu XIX i XX wieku. Dzisiejsza różnorodność oraz fantazja w korzystaniu z materiałów często bywa odbierana jako brak gustu. Chciałbym przypomnieć, że zanim inteligencja „odkryła” sztukę ludową i doceniła jej walory artystyczne, to także uznawano ją za niegodną i brzydką. Ekstrawagancja współczesnych form, wykorzystywanie tworzyw sztucznych, czy nieklastyczne łączenie kolorów to dzisiejsza sztuka ludowa. Spójrzmy na nią nie przez pryzmat kanonów artystycznych, ale potrzebę

oddania uwielbienia poprzez ozdabianie. Liczy się szczerą intencją twórcy. Chęć oddania czci religijnej. Doceńmy też to, że zwyczaj stawiania kapliczek i krzyży nie zanika. Jest żywą tradycją będącą elementem naszego wspólnego dziedzictwa.

Pragnę zwrócić uwagę czytelników na konieczność edukowania młodzieży pod kątem dostrzegania wartości we własnym otoczeniu kulturowym. Wprowadzenie do szkół podstawowych regularnych rajdów terenowych z weryfikacją stanu drobnej architektury sakralnej w okolicy, byłoby doskonałą lekcją geografii, plastyki i historii. Takie akcje byłyby nie tylko wielką atrakcją dla młodzieży, ale uczyłyby szacunku dla pobożności ludowej. Szanujmy własny krajobraz kulturowy. Cieszymy się nim i starajmy się zachować dla przyszłych pokoleń.

Jacek Żukowski
etnolog

A large, leafy tree in a field with a small shrine hanging from its branches. The shrine is a small, ornate structure with a cross on top, surrounded by flowers and garlands. The background shows a green field and a blue sky with some clouds.

*Nie można tego obejść,
Bóg jest wszędzie*

Krzyż żelazny z figurą Chrystusa w Bialkach – Pietczyźnie w gminie Tłuszcz
ledwo widać między dwoma rozłożystymi drzewami. Na cokole napis: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM 1936 R.”¹⁾

„Nie można tego obejść, Bóg jest wszędzie” – jak doskonale pasują tutaj słowa poetki Kazimiery Iłakowiczówny. Krzyże, kapliczki, figury świętych są nieodłącznym elementem polskiego krajobrazu. Najczęściej spotykamy je na wsiach, lecz także w miastach zachowały się obiekty sprzed lat, powstają także nowe. Każdy z nas w swoim życiu widział co najmniej kilkadziesiąt obiektów małej architektury sakralnej. Nie można nie natknąć się na nie, ponieważ są wszechobecne. Możliwe, że właśnie z tego powodu tak często zbywamy je milczeniem. Towarzyszą nam, zdawałoby się, od zawsze, więc ich obecność traktujemy jak coś najbardziej naturalnego. Nawet słysząc o sztuce bądź architekturze sakralnej, wyobrażamy sobie raczej ogromne, przepiękne świątynie, ich obszerne, bogato zdobione wnętrza. Tymczasem przydrożna kapliczka równie wiele mogłaby nam powiedzieć o wierze i kulturze społeczności, która ją stworzyła. Małe obiekty sakralne są uznawane za dzieła sztuki ludowej i cenne źródło wiedzy o historii, tradycji i folklorze.

Krzyż żelazny z figurą Chrystusa w Adampolu, w gminie Jadów. Krzyż został postawiony przez mieszkańców Adampola w 1983 r., z okazji trzeciej pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski. Odbyła się wówczas uroczysta Msza św., na której zebrało się wiele osób, łączących się w modlitwie. ²⁾

Krzyż żelazny, gałkowy z figurą Chrystusa w Mokrej Wsi, w gminie Tłuszcz. ³⁾

Wciąż nie wiadomo dokładnie, na którym etapie dziejów Polski ludzie zaczęli wznosić takie budowle. Za to z całą pewnością można przyjąć, że powstawanie kapliczek, krzyży i figur ma ścisły związek z religijnością, a zatem także kulturą ludową. Pobożność ludowa zawsze różniła się od instytucjonalnej, kościelnej. Znajomość zagadnień teologicznych, dogmatyki, prawd wiary utrwalanych przez Kościół Katolicki była wśród prostej ludności znikoma. Wystarczała wiara we wszechmoc Boga, w odkupienie ludzkich grzechów przez Jezusa Chrystusa i opiekę Matki Bożej. Wierzono przy tym, że Jezus, Matka Boża oraz święci są pośrednikami pomiędzy światem ziemskim a Stwórcą, dlatego to do nich kierowano modlitwy i ich wizerunki dostrzegamy w ludowej sztuce sakralnej.

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Siłnem w gminie Jadów. ⁴⁾

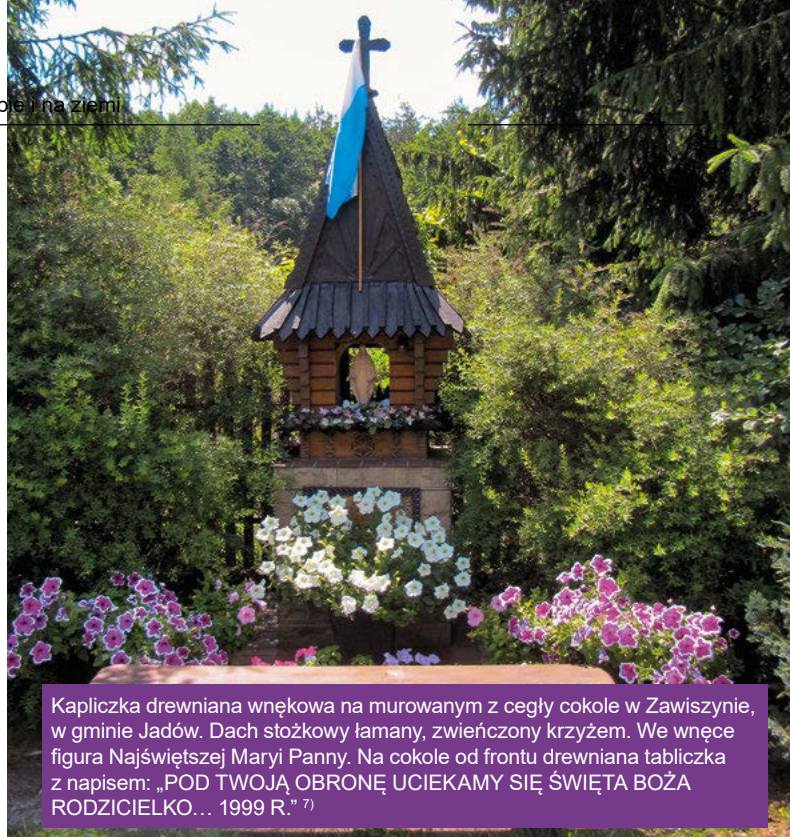

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Siłnem, w gminie Jadów. We wnętrzu reprodukcja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. ⁵⁾

Budowa kapliczek, figur i krzyży była przez ludność motywowana różnorodnie. Gdy społeczność została dotknięta nieszczęściem, celem obiektów było wyproszenie u Boga łaski i odwrócenie złego losu. Inne miały za zadanie chronić wioskę i jej mieszkańców przed zgubnym wpływem złych duchów. Nie były też rzadkością figury o charakterze dziękczynnym, poprzez które okazywano Bogu wdzięczność za okazane dobro. Ich fundatorzy często kierowali się prywatnymi intencjami, stąd różnorodność powodów, dla których powstawały, m.in. podziękowanie za dar zdrowia, narodziny dziecka, szczęśliwy powrót syna z wojny, czy pamiątka ważnego wydarzenia.

Krzyż żelazny z figurą Chrystusa w lesie w Szczepanku, w gminie Tłuszcz. ⁶⁾

Kapliczka drewniana wewnątrz na murowanym z cegły cokole w Zawiszyńcu, w gminie Jadów. Dach stożkowy łamany, zwieńczony krzyżem. We wnęce figura Najświętszej Maryi Panny. Na cokole od frontu drewniana tabliczka z napisem: „POD TWOJĄ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ ŚWIĘTA BOŻA RODZICIELKO... 1999 R.” ⁷⁾

Kapliczka w typie przeszklonej latarni na murowanym cokole w lesie w Wyglądach, w gminie Jadów. Kapliczka z figurą Pana Jezusa została pobudowana po II wojnie św. ⁸⁾

Krzyż żelazny, promienisty, z figurą Chrystusa na Placu 3 Maja w Wołominie. ⁹⁾

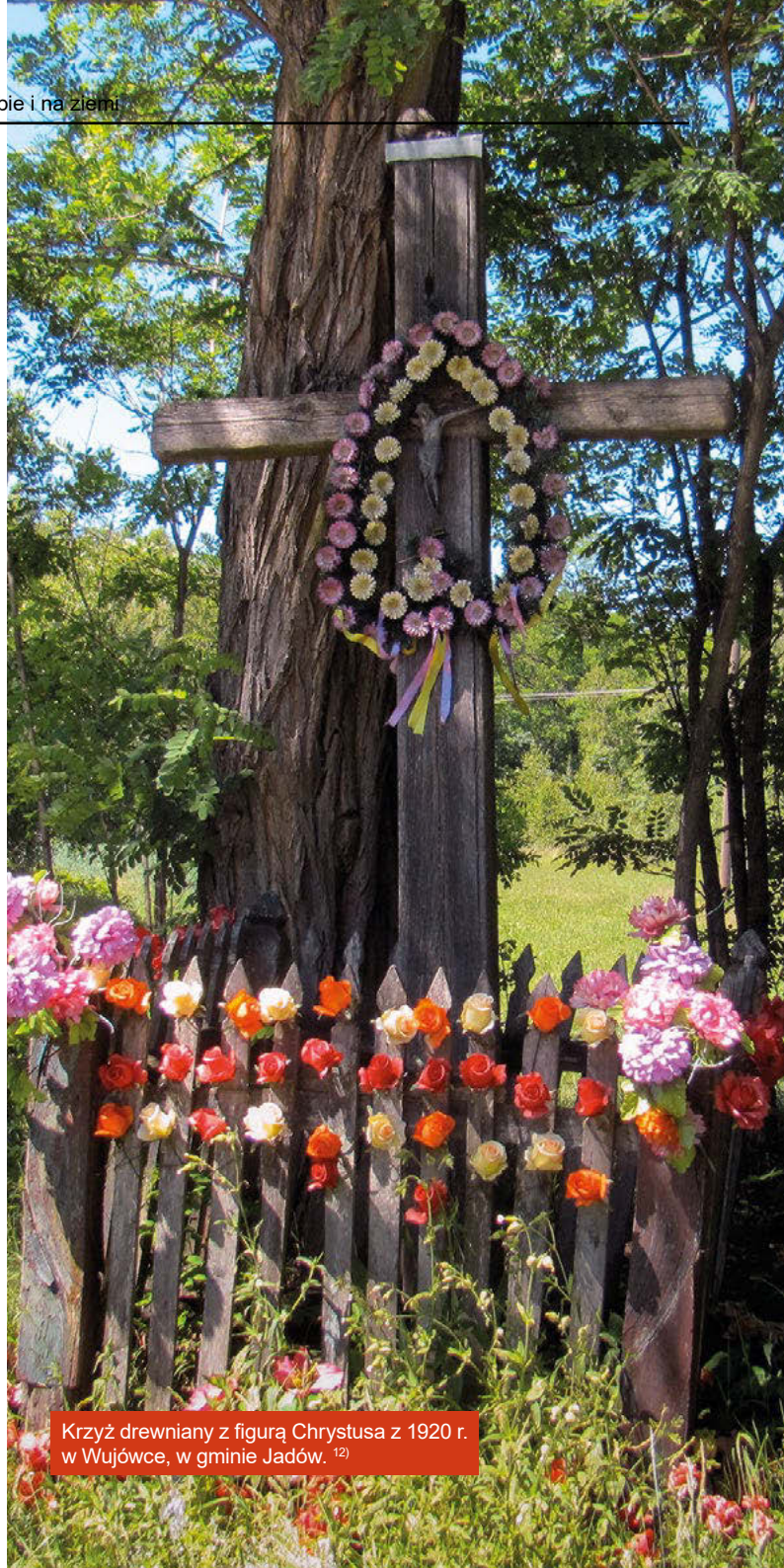

Kapliczka w Wólce Dąbrowickiej w gminie Poświętne, na końcu miejscowości, przy przystanku autobusowym. ¹⁰

W dwunastu gminach powiatu wołomińskiego zewidencjonowano 1009 obiektów małej architektury sakralnej. Krzyże, kapliczki i figury są wszędzie: na polach, łąkach, w lasach, przy drogach i na rozstajach dróg, w przydomowych ogródkach, w ścianach budynków mieszkalnych. Bóg jest wszędzie – pisała Iłakowiczówna – nie można tego obejść...

Krzyż w Wujówce, w gminie Jadów, ustawiony w miejscu poprzedniego, drewnianego krzyża, zniszczonego przez okupanta w czasie II wojny św. ¹¹⁾

Krzyż drewniany z figurą Chrystusa z 1920 r. w Wujówce, w gminie Jadów. ¹²⁾

Krzyż jak drogowskaz

Krzyż żelazny w Boruczy w gm. Strachówka.
Krzyż na kamiennym cokole z figurą Chrystusa
z ażurowymi zdobieniami wzdłuż ramion.
Na cokole napis: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM”.¹³⁾

Krzyż dla Polaków jest symbolem wiary i zwycięstwa. Krajobraz powiatu wołomińskiego jest zdecydowanie zdominowany przez krzyże drewniane i żelazne, kowalskiej, mistrzowskiej roboty, na kamiennych cokołach. Czy podwójne krzyże choleryczne, które budowano w celu ochrony społeczności przed zarazą. Opatrzone napisami: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM”, „KTÓRYŚ ZA NAS CIERPIAŁ RANY”, „JEZU UFAM TOBIE”, „PRZEZ KRZYŻ I MĘKĘ TWOJĄ” czy „BOŻE MOCNY ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI”. Na kamiennym cokole krzyża wybudowanego w 1918 r. w miejscowości Oble w gminie Jadów napisane są słowa: „OD POWIETRZA GŁODU OGNI A WOJNY ZACHOWAĆ RACZ PANIE”. Krzyże wznoszą się wszędzie: przy domach, w lasach, na polach, przy drogach. Strzegą, chronią i niczym drogowskazy, pokazują właściwy kierunek.

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Białkach w gm. Tłuszcz. ¹⁴⁾

Krzyże powstawały również na pamiątkę ważnych oraz tragicznych wydarzeń. Krzyże upamiętniają rok 1918 i 1920, ale wznoszą się również w miejscach męczeńskiej śmierci Polaków w latach II wojny św.: w Międzyzlesiu w gminie Poświętne, Arciechowie w gminie Radzymin, Józefowie w gminie Strachówka, czy Sitnem w gminie Jadów. Na cokole od frontu krzyża w Sitnem, prawie niewidocznego, osłoniętego drzewami, jest mało czytelny napis: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM 1945 (1946?).” oraz „...ZGINAŁ ŚMIERCIA TRAGICZNĄ OD KUL NIEMIECKICH JAN SADOWSKI DN.13 SIERPNIA 1944 R.”

Krzyż drewniany z figurą Chrystusa w Dobczynie w gm. Klembów. ¹⁵⁾

Krzyż kamienny na wielopoziomym kamiennym cokole z figurą Chrystusa, w Jadwisinie w gm. Strachówka. Od frontu na cokole tablica z napisem: „BOŻE BŁOGOSŁAW LUDOWI TWOJEMU 1935r.” ¹⁶⁾

Napisy na krzyżach to swoiste memento, to zaproszenie do zatrzymania, do chwili refleksji. Najbardziej wymowny jest tutaj napis z tabliczki na drewnianym krzyżu z 1918 r. w Ciemnem w gminie Radzymin:

*„STĄŃ POBOŻNY CZŁOWIECZE
I POMYŚL SOBIE,
ŻE KRZYŻ WYSTAWIONY
NA POCIECHĘ TOBIE”*

Krzyż kamienny na wielopoziomowym cokole w Rozalinie w gm. Strachówka. Na terenie gminy jest kilka takich obiektów wybudowanych pod koniec lat 30. XX w. Z przekazów mieszkańców wiadomo, że przy tych krzyżach kobiety modliły się o pokój na świecie, o zachowanie od wojny. ¹⁷⁾

Krzyż żelazny promienisty kowalskiej roboty z figurą, na murowanym zaokrąglonym postumencie w Waganie w gm. Tłuszcz. ¹⁸⁾

Krzyż drewniany z figurą Chrystusa w miejscowości Zaścienie w gm. Dąbówka. ¹⁹⁾

Pod Twoją obronę

Kapliczka drewniana wisząca na drzewie w Dębem Dużym w gm. Jadów. We wnęce reprodukcje obrazów Jezusa w cierniowej koronie oraz Matki Bożej Częstochowskiej.²⁰⁾

Polska zawsze była ośrodkiem kultu maryjnego, a Częstochowa od wieków była natchnieniem przy tworzeniu kapliczek Matki Bożej. Od najdawniejszych czasów wizerunki Matki Bożej Częstochowskiej umieszczane były w małych kapliczkach wiszących na drzewach, bądź słupach, często znajdowały się w dolnej części krzyża. Obyczaj ten został przejęty najpierw przez harcerzy, a następnie, w czasie wojny, przez oddziały partyzanckie. Dlatego nieraz w leśnych ostępach można znaleźć niewielką, drewnianą kapliczkę z wypłowiałym już obrazem Matki Bożej Częstochowskiej lub Ostrobramskiej. Wiszące kapliczki nadrzewne są we wszystkich gminach naszego powiatu. Niezwykle urokliwe są kapliczki słupowe, bez wątpienia najładniejsza na naszym terenie jest w Nowinkach w gm. Jadów. Najwięcej jest kapliczek murowanych oraz w typie przeszklonej latarni. Uwagę przyciągają groty

Kapliczka murowana zwieńczona krzyżem żelaznym promienistym z figurą Chrystusa w Adampolu w gm. Jadów. We wnęce zamkniętej szybą figura Najświętszej Maryi Panny. Kapliczka została wybudowana w roku 1944 lub 1945 przez mieszkankę Adampola na upamiętnienie syna, który zginął od bomby lub jej odłamka. Prawdopodobnie ciała chłopca nie odnaleziono. Nie mogąc dostać się do kościoła ani na cmentarz, zrozpaczeni rodzice postawili kapliczkę w miejscu śmierci syna i tam modlili się o spokój jego duszy.²¹⁾

Kapliczka w typie grotty, z kamieni polnych, z figurą Najświętszej Maryi Panny w Zalesiu w gm. Tłuszcz.²²⁾

z figurą Matki Bożej, takie jak w Zalesiu w gm. Tłuszcz, czy w Radzyminie. Różne intencje przyświecały budowie kapliczek, ale bardzo często były to intencje błagalne z prośbą o liczne i zdrowe potomstwo. Gmina Klembów jest jedyną gminą w powiecie, w której zewidencjonowano więcej kapliczek niż krzyży. Wśród napisów na tabliczkach są takie: „O MARIO BEZ GRZECHU POCZĘTA MÓDL SIĘ ZA NAMI” (kapliczka w Kruszu), „POD TWOJĄ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ” (kapliczka w Krzywicy), „KRÓLOWO POLSKI OPIEKUJ SIĘ NASZYMI RODZINAMI” (kapliczka w Ostrówku). W tych napisach przechowała się nie tylko wiara fundatorów kapliczek, ale także ich prośby i nadzieje, podziękowania, wielkie radości i ogromne dramaty. Na tablicy

Murowana kapliczka w Borkach w gm. Jadów. ²³⁾

Kapliczka murowana zwieńczona żelaznym krzyżem w Wólce Dąbrowickiej w gm. Poświętne. We wnęce zamkniętej szklaną szybą dwie figury Najświętszej Maryi Panny i reprodukcja obrazu Matki Boskiej Czarnieckiej (obraz słynący łaskami w Czarnej). Nad wnęką reprodukcja obrazu Chrystusa Cierniem Ukoronowanego. ²⁴⁾

umieszczonej na kapliczce w Dzięciołach w gm. Tuszcz widnieje napis: „BOGU NA CHWAŁĘ W PAMIĘĆ ZMARŁYM DZIECIOM SWOIM JULIANNA SASIN 1921”. Często kapliczki były budowane w miejscach tragicznych zdarzeń, tak jak w Adamopolu w gm. Jadów, czy w tuszczańskich Borkach, gdzie murowana kapliczka arkadowa przypomina o zdarzeniu sprzed 140 lat, a napis na tabliczce głosi: „NA PAMIĄTKĘ UTONIĘCIA DWÓCH SIOSTR EUFEMII I JÓZEFY PAGOWSKICH D 4 SIERPNIA 1879 R PROSZĄ O WESTCHNIENIE DO BOGA”.

Kapliczka murowana w Kukawkach w gm. Jadów. Kapliczka z czerwonej cegły, z płaskim daszkiem zwieńczonym żelaznym krzyżem z figurą Chrystusa. Krzyż kowalskiej roboty, z ażurami, ramiona zakończone sercowatymi zdobieniami. W górnej wnęce w typie przeszklonej latarni figura Najświętszej Maryi Panny. W dolnych wnękach z czterech stron murowane pobielone krzyże. ²⁵⁾

Kapliczka nadrzewna z daszkiem dwuspadowym w Kukawkach w gm. Jadów. Wewnątrz reprodukcja obrazu z podpisem: „ŁASKAMI SŁYŃĄCY OBRAZ MATKI BOSKIEJ LICHEŃSKIEJ BOLESNEJ KRÓLOWEJ POLSKIEJ”. ²⁶⁾

Figura Najświętszej Maryi Panny na cokole z kamieni polnych w Mokrej Wsi w gm. Tłuszcz. U podnóża figury zdjęcie przedstawiające św. Jana Pawła II. Na cokole tabliczka z napisem: „MATKO NIEPOKALANA BŁOGOSŁAW NAM 2007 R.”²⁷⁾

Pobożność ludowa obejmuje również figury świętych, którym od dawna przypisywano właściwości opiekuńcze i ochronne. Święci mieli być pośrednikami pomiędzy ludźmi a Panem Bogiem. Każdy święty był patronem odrębnej dziedziny życia lub grupy społecznej. I tak, patronowanie rolnikom przypadło w udziale świętym Rochowi, Izydorowi i Idziemiu, dlatego ich wizerunki stawiane były na polach. Szlachta z kolei upodobała sobie Jana, Jerzego, Jakuba i Michała Archaniola, patronów rycerstwa. Na terenie powiatu wołomińskiego są także figury m.in. św. Antoniego, św. Franciszka, św. Floriana i św. Jana Pawła II.

Figura św. Franciszka przy kościele p.w. MB Częstochowskiej w Zielonce. ²⁹⁾

Figura Najświętszej Maryji Panny przy kościele parafialnym w Dąbrówce. ²⁹⁾

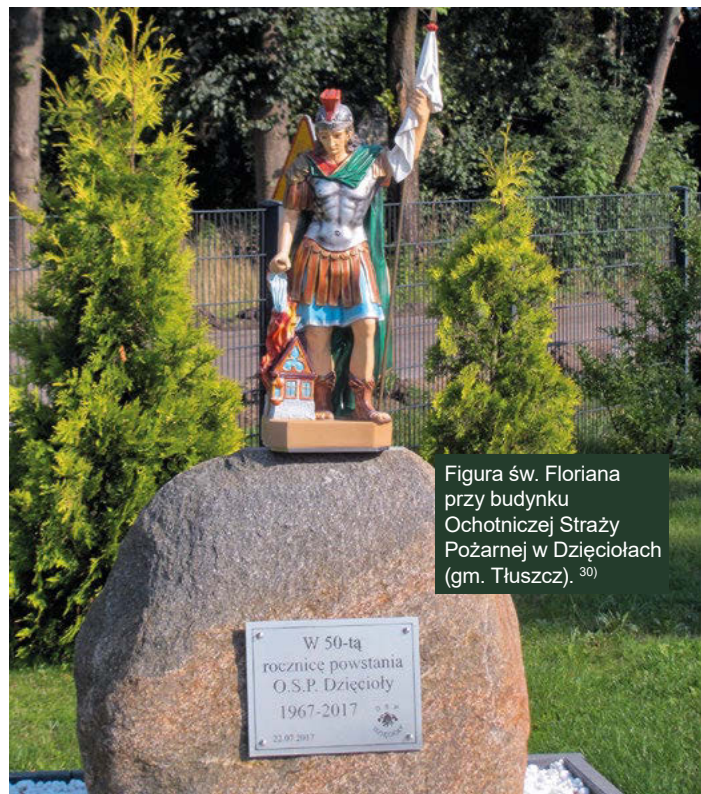
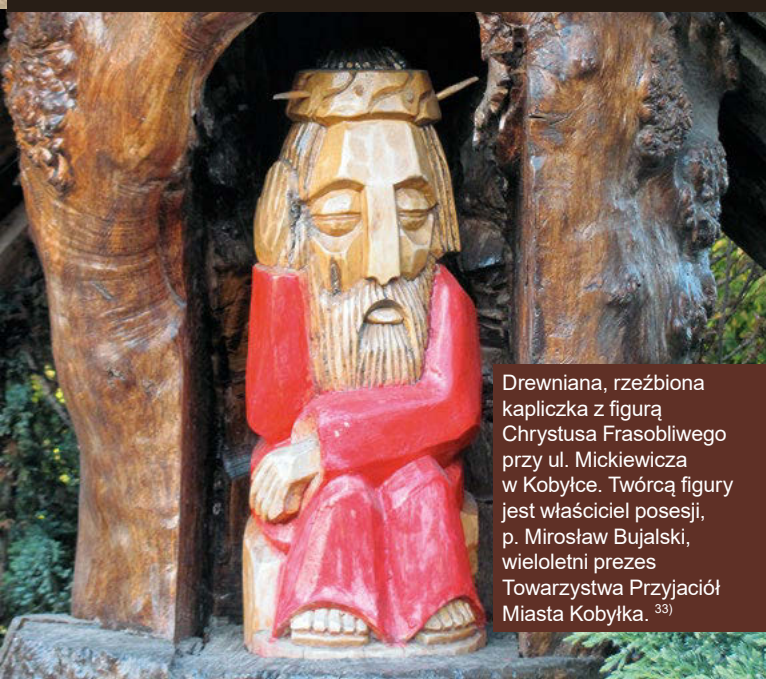

Figura św. Floriana przy budynku Ochotniczej Straży Pożarnej w Dzieciolach (gm. Tłuszcz). ³⁰⁾

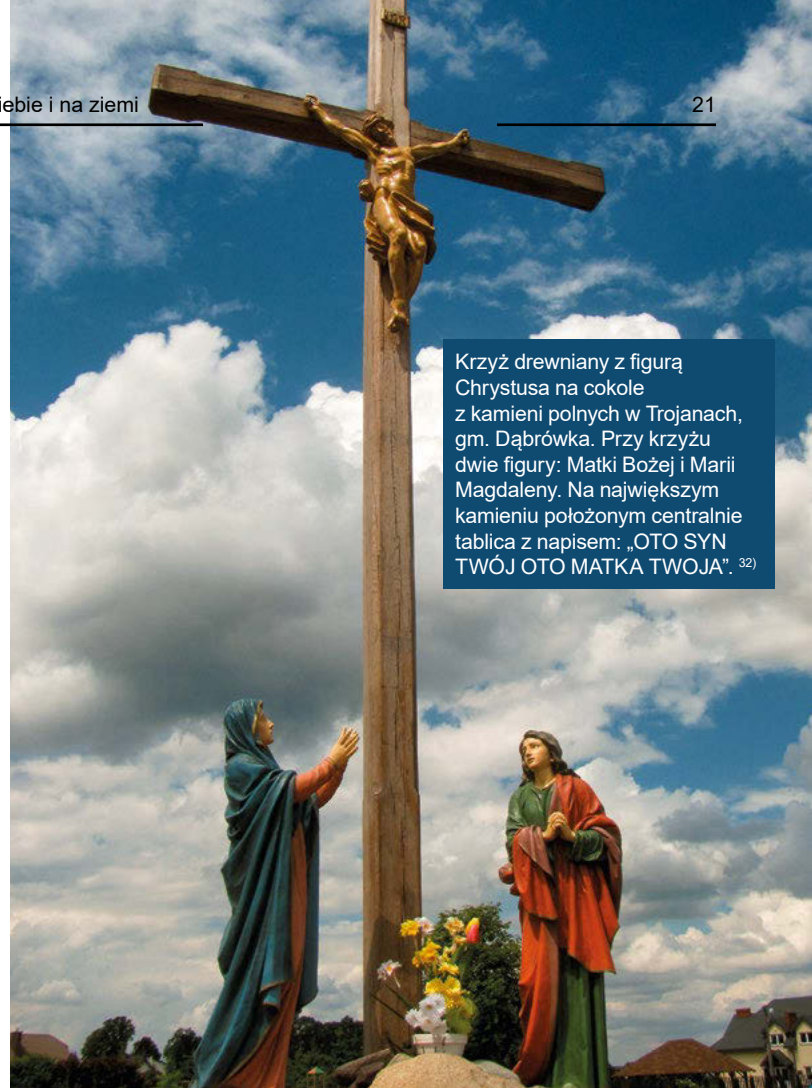
Zachowało się także wiele figur Chrystusa. Najważniejszym motywem w rzeźbie ludowej był wizerunek Chrystusa Frasobliwego, który w ludzkim pojmowaniu jest Bogiem-Człowiekiem, rozumiejącym ludzkie problemy, potrzeby i zmartwienia. Ukazywano Go jako postać siedzącą, zamyśloną, z głową opartą na rękę. Wydarzenia Męki Pańskiej z kolei przedstawiano jako Chrystusa Upadającego pod Krzyżem czy Chrystusa Nazareńskiego.

Figura św. Jana Pawła II przy Bazylice św. Trójcy w Kobylce. Napis na cokole: „ŚWIĘTY JAN PAWEŁ II 1920-2005 POŚWIĘCIŁ 18.V.2008 R. JE KS. BP STANISŁAW KEDZIORA.” Z boku na cokole napis: „SZUKAŁEM WAS A WY PRZYSZLIŚCIE DO MNIE”.³¹⁾

Drewniana, rzeźbiona kapliczka z figurą Chrystusa Frasobliwego przy ul. Mickiewicza w Kobylce. Twórcą figury jest właściciel posesji, p. Mirosław Bujalski, wieloletni prezes Towarzystwa Przyjaciół Miasta Kobylka.³³⁾

Krzyż drewniany z figurą Chrystusa na cokole z kamieni polnych w Trojanach, gm. Dąbrówka. Przy krzyżu dwie figury: Matki Bożej i Marii Magdaleny. Na największym kamieniu położonym centralnie tablica z napisem: „OTO SYN TWÓJ OTO MATKA TWOJA”.³²⁾

Jednak najwięcej na naszym terenie jest figur Matki Bożej, częstokroć ustawionych w pobliżu świątyń. Figury przy kościele w Dąbrówce towarzyszą słowa na kamiennym cokole: „NAWRACAJCIE SIĘ I POKUTUJCIE ODMAWIAJCIE RÓŻANIEC A URATUJECIE SIEBIE I DACIE POKÓJ ŚWIĄTU”. Występują również figury Matki Bożej stojącej pod krzyżem, niczym Mater Dolorosa z wiersza Józefa Wittlina „Stabat Mater”: „*Stała matka boleściwa na rynku, przy swym martwym, powieszonym synku (...) Nie płakała i nic nie mówiła, zimne oczy w zimne zwłoki wbila...*”

Figura Matki Bożej w Wołominie, przy ul. Rejtana. Na cokole napis: „O MARIO NIEPOKALANIE POCZĘTA MÓDL SIĘ ZA NAMI”³⁴⁾

Figura Matki Bożej stojącej pod krzyżem w Zielonce.³⁵⁾

Figura Matki Bożej Różańcowej z 1918 r. przed kościołem parafialnym w Postoliskach w gm. Tłuszcz. Na marmurowym cokole napis: „MARYJO OKAŻ SIĘ NAM”. Na cokole, u podnóża figury zdjęcie św. Jana Pawła II z podpisem: AD PERPETUAM REI MEMORIAM A.D. 8-V-2010”³⁶⁾

*Bardzo stary,
ma że 100 lat*

Krzyż w Wójtach w gm. Jadów.
Krzyż promienisty z płaskorzeźbą
z wizerunkiem Chrystusa pomiędzy ramionami.
W dolnej części krzyża reprodukcja obrazu
Matki Boskiej Częstochowskiej. Na tabliczce napis:
„PAMIĄTKA 1807 R. FUNDACJA
RODZ. SZCZEŚNIKÓW PRZEBUDOWANY 1992 R.”
Poniżej na pionowej belce data: „1807”.³⁷⁾

Z objętych ewidencją 1009 obiektów małej architektury sakralnej, 25 zostało wzniesionych w XIX w. począwszy od 1807 r. (krzyż w Wójtach w gm. Jadów przebudowany pod koniec ubiegłego stulecia) aż po 1900 r. (krzyże żelazne na kamiennych cokołach w Jasienicy w gm. Tłuszcz i Zawiszynie w gm. Jadów). Dwie kapliczki słupowe (w podwoleńskiejskiej Czarnej i Miąsem w gm. Tłuszcz) są znacznie starsze, pochodzą z XVIII w. Tylko jeden z obiektów, mianowicie kapliczka w Rasztowie w gm. Klembów, został wpisany do rejestru zabytków. Najczęściej daty powstania krzyży i kapliczek są wyryte na cokołach bądź widnieją na tabliczkach. W kilku przypadkach są to daty podwójne, a nawet poczwórne (drewniany krzyż w Urlach

Dwa krzyże w Jasienicy w gm. Tłuszcz. Z lewej strony krzyż drewniany dwuramienny, tzw. karawaka, krzyż choleryczny chroniący od zarazy. Na pionowej belce data: „1850 ODN 3 VI 1990”. Pod napisem okrągła płaskorzeźba z wizerunkiem Matki Bożej z Dzieciątkiem. Obok krzyż żelazny, promienisty, gałkowy z figurą Chrystusa. Ramiona i pionowa belka krzyża w postaci ażurowej instalacji przestrzennej. Na cokole od frontu napis: „ZMIŁ UJ SIĘ NAD NAMI” oraz wewnątrz z barwną mozaiką z literami „IHS”. Poniżej na cokole napis „1900 ROK” (lub 1908).³⁸⁾

Krzyż kamienny z figurą Chrystusa w Wólce Sulejowskiej w gm. Jadów. Na cokole słabo widoczny napis: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM 1829 R.”³⁹⁾

w gm. Jadów, pobudowany w 1896 r., przechodził renowację w latach 1928, 1946 i 2008), wskazujące rok powstania i późniejszą renowację. W Wólce Sulejowskiej w gm. Jadów są dwa krzyże z 1829 r., data powstania jednego z nich została ustalona na podstawie przekazów mieszkańców tej miejscowości. O najstarszych obiektach piszemy również w rozdziałach prezentujących bogactwo małej architektury sakralnej w poszczególnych gminach powiatu wołomińskiego (m.in. o kapliczce z 1888 r. w Józefowie w gm. Strachówka, o krzyżu z 1899 r. w Dzierżanowie w gm. Jadów czy krzyżu z 1882 r. w Kątach Wielgi w gm. Strachówka). Dlatego w tym rozdziale prezentujemy tylko niektóre obiekty.

Bardzo stary, ma ze 100 lat

Krzyż żelazny na granitowym cokole w Marianowie w gm. Dąbrówka. Krzyż kowalskiej roboty z figurą Chrystusa i ażurowymi ornamentami. W najwyższej części cokołu, u nasady krzyża napis: „JEZU ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI”. W środkowej części cokołu wnęką zamkniętą szybką z obrazkiem z wizerunkiem Jezusa Miłosiernego. Poniżej napis: „POD TWOJĄ OBRONĘ”. Na najniższym poziomie cokołu napis: „T K B 1899 R.”⁴⁰⁾

Krzyż żelazny z figurą Chrystusa na kamiennym cokole w Kątach Wielgi w gm. Strachówka. Z tyłu cokołu napis: „1903” i „1882”.⁴¹⁾

Podczas przeprowadzania ewidencji krzyży, kapliczek i figur w powiecie wołomińskim, mieszkańcy zapytani o wiek co starszych obiektów, odpowiadali z westchnieniem: o, ten krzyż to jest bardzo stary, ma ze 100 lat. Albo mówili: ta kapliczka była tutaj od zawsze, pamiętam ją od dziecka, ma już ze 100 lat. Te 100 lat jest wyznacznikiem czasu bardzo odległego, świadczy, że coś było od zawsze w tym miejscu. Tymczasem są w powiecie krzyże i kapliczki, które mają nie tylko 100 lat, nie 150, ale nawet ponad 200 lat.

Kapliczka w Miąsem w gm. Tłuszcz wzniesiona prawdopodobnie w XVIII w. Kapliczka słupowa w typie kolumny stojącej na czworobocznym cokole. Sześciospadowy daszek pokryty blachą i zwieńczony żelaznym krzyżem. W górnej części słupa niewielkie półkolistce zamknięte wnęki. We frontowej – krzyż drewniany z figurą Chrystusa, w pozostałych trzech obrazki w ramach, m.in. z wizerunkiem Najświętszego Serca Maryi.⁴²⁾

Krzyż drewniany z 1877 r. w Rudzie-Czernik w gm. Strachówka. Na pionowej belce krzyża pod figurą Chrystusa częściowo czytelny napis intencyjny: „...POD TWOJĄ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ ŚWIĘTA BOŻA RODZICIELKO...” U nasady krzyża grafika przedstawiająca Matkę Boską Królową Polski.⁴³⁾

*O roku ów!
kto cię widział
w naszym kraju*

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Bialkach w gm. Tłuszcz. Krzyż kowalskiej roboty z ornamentami wzdłuż obu belek. U nasady krzyża medalion z twarzą Przenajświętszej Maryi Panny. Na cokole od frontu medalion Matki Bożej Częstochowskiej oraz napisy „BOŻE ZBAW POLSKĘ”, „FUNDATORZY JAN WOJCIECHOWSKI MIKOŁAJ SZEWCZAK” oraz „3 MAJA 1920”.⁴⁴⁾

O roku ów przeżyty, roku osiemnasty, a następnie dwudziesty, roku odzyskania przez Polskę niepodległości, a następnie Cudu nad Wisłą i zwycięstwa nad bolszewikami. Jakże cię uczcić, jak upamiętnić? Może krzyżem w intencji dziękczynnej, wypisanej na kamiennym cokole lub drewnianych belkach? Takie krzyże do dnia dzisiejszego stoją w kilku gminach: Radzyminie, Jadowie i Tłuszczu. Na drewnianym krzyżu w Łąkach zachowały się napisy: „OD POWIETRZA”, „OD OGNIA”, WOJNY ZACHO-”, „WAJ NAS PANIE” oraz „W ROKU WOJNY 1918” i „OD MIESZKAŃCÓW WSI BENIAMINÓW”. Do wojny nawiązują także napisy na krzyżach w Borzymach i Zawiszynie. „JEZU NAUCZYCIELU ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI TEN KRZYŻ STAWIA

Krzyż kamienny z figurą Chrystusa w Zawiszynie w gm. Jadów. Na cokole od frontu napis: „JEZUSIE NAUCZYCIELU ZMIĘJ SIĘ NAD NAMI TEN KRZYŻ STAWIA WIEŚ ZAWISZYN NA UPROSZENIE POKOJU I POMYŚLNOŚCI DLA OJCZYZNY NASZEJ W CZASIE WOJNY EUROPEJSKIEJ 1918 R.” Poniżej napisu wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej w kształcie medalionu. ⁴⁵⁾

Krzyż kamienny z figurą Chrystusa z 1918 r. w Borzymach w gm. Jadów. ⁴⁶⁾

WIEŚ BOŻYMI NA UPROSZENIE POKOJU I POMYŚLNOŚCI DLA OJCZYZNY NASZEJ W CZASIE WOJNY EUROPEJSKIEJ 1918 R.” – widnieje na kamiennym cokole krzyża w Borzymach. Na dwa tygodnie przed odzyskaniem niepodległości miejscowa ludność pod przewodnictwem sołtysa wzniosła krzyż w miejscowości Oble. W tym samym 1918 r. odsłonięta została figura Najświętszej Maryi Panny przy kościele parafialnym w Postoliskach.

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Białkach w gm. Tłuszcz. Na cokole napis: „BOŻE ZBAW POLSKĘ 1920”.⁴⁷⁾

Kapliczka słupowa z piaskowca z 1920 r. w Strachowie w gm. Jadów. We wnęce zamkniętej szybą reprodukcja obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem.⁴⁸⁾

W 1920 r. powstały dwa żelazne krzyże na kamiennych cokołach w Białkach, kapliczka w Kobyłce i drewniany krzyż w Wujówce. Najbardziej do Bitwy Warszawskiej nawiązuje kapliczka słupowa w Strachowie, z napisem: „NA PAMIĄTKĘ ODPARCIA BOLSZEVIKÓW POD RADZYMINEM 15 SIERPNIA 1920 R.”

Krzyż ks. Ignacego Skorupki w Ossowie, przy ul. Matarewicza.
 Na pionowej belce drewnianego krzyża są tabliczki z napisami:
 „W TYM MIEJSCU POLEGL W DNIU 14.08.1920 R. KS. KAPELAN
 236 LEGII AKADEMICKIEJ IGNACY JAN SKORUPKA. 14.04.1981 R.
 FUNDATOR MARIAN JEZNACH” ORAZ „KRZYŻ SREBRNY VIRTUTI
 MILITARI NA MIEJSCU ŚMIERCI KSIĘDZA MJR. IGNACEGO SKORUPKI
 POLEGŁEMU W OSSOWIE 14.08.1920 R. KTÓRY ZOSTAŁ ZALICZONY
 W POCZET KAWALERÓW ORDERU WOJENNEGO VIRTUTI MILITARI”.
 U nasady krzyża jest tablica, odstonięta w 2004 r., poświęcona Janowi
 Pawłowi II, który 13.06.1999 r. lecąc helikopterem do Radzymina, z góry
 pobłogosławił krzyż ks. Skorupki.⁵⁰⁾

Krzyż drewniany z 1918 r. w Ciemnym w gm. Radzymin.⁴⁹⁾

*Boże błogosław
nas wszystkich
fundatorów*

Krzyż z 1903 r. na końcu wsi Kąty Wielgi, gm. Strachówka. ⁵¹⁾

Na niektórych krzyżach lub kapliczkach widnieją napisy informujące, kto, kiedy i z jakiej przyczyny postanowił ją wybudować. Mogło to być podziękowanie za dar zdrowia, narodziny dziecka czy szczęśliwy powrót syna z wojny. Czasem taki obiekt został wzniesiony w intencji błagalnej lub na pamiątkę ważnego wydarzenia. Niestety, w wielu przypadkach napisy te uległy zniszczeniu, a pamięć ludzka bywa zawodna. Osoba badająca tego typu obiekty sakralne może w przybliżeniu określić czas ich powstania na podstawie stylu architektonicznego lub charakteru zdobień, jednakże bez szczegółowych wiadomości, dostępnych jedynie członkom danej wspólnoty, znaczna część historii pozostaje wielką niewiadomą.

Napis na kamiennym cokole w Wólce Dąbrowickiej, gm. Poświętne. 52)

Co dziś można zobaczyć na tabliczkach, jakie intencje odczytać, gdy litery już prawie niewidoczne, zniszczone przez wojny i upływający czas. Fundatorami były zarówno osoby pojedyncze, jak małżonkowie i całe społeczności lokalne. Wśród tych pierwszych byli m.in. Franciszek Sikora, który w 1930 r. ufundował murowaną kapliczkę w Dręszewie w gm. Dąbrowka, Julianna Sasin, która dziewięć lat wcześniej postawiła „BOGU NA CHWAŁĘ W PAMIĘĆ SWOIM ZMARŁYM DZIECIOM” murowaną kapliczkę w Dzieciołach w gm. Tłuszcz, czy Franciszek Jendrasik, „fondator” krzyża na kamiennym cokole w Kątach Wielgi w gm. Strachówka. Na cokole krzyża w tej samej miejscowości zachowały się tylko imię i nazwisko fundatora oraz data: „MUSZELIK MACIEJ 1903”. Franciszkowi Beredzie zawdzięczamy krzyż na kamiennym cokole w Krawcowiznie, w tej samej gminie, zaś na krzyżu w Nowym Cygowie w gm. Poświętne jest napis: NAJSŁODSZE IMIĘ JEZUSA ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI FUNDATOR PIOTR ULEJCZYK 1907”. Natomiast fundatorem krzyża na rozstaju dróg w Wólce Dąbrowickiej był w 1921 r. „ST GORECKI SYN JANA”.

Krzyż, który wybudowali „obywatelowie wsi II” 53)

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Kątach Wielgi. ⁵⁴⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Krawcowiźnie. ⁵⁵⁾

Obiekty małej architektury sakralnej wznosili także małżonkowie, tak jak w Jadwiniewie w gm. Poświętne, gdzie krzyż na kamiennym cokole „NA PAMIĄTKĘ STAWIAJĄ ANDRZEJ I MARIANNA ULEJCZYK 1931 R.,” rodzice – na tablicy pod figurą Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus w Nowych Załubicach w gm. Radzymin widnieją słowa: „BŁOGOSŁAW MATKO NASZEJ POLSKIEJ ZIEMI TEJ PRZEBOGATEJ W NIESZCZĘŚCIA I ŁZY” oraz „WDZIĘCZNI ZA POWRÓT SYNÓW Z WOJNY PAMIĘĆ TYCH, KTÓRZY W OBRONIE OJCZYZNY ODDALI SWOJE ŻYCIE”. A kapliczkę murowaną w Woli Ręczajskiej w gm. Poświętne ufundowało w 1995 r. Koło Gospodyń Wiejskich.

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Rozalinie. ⁵⁶⁾

Krzyż ufundowany przez mieszkańców wsi Księżyki w 1933 r. ⁵⁷⁾

Często fundatorami krzyży, kapliczek i figur byli mieszkańcy danej miejscowości. Na kamiennym cokole pięknego krzyża w Iłach w gm. Jadów widnieją słowa: „BOŻE BŁOGOSŁAW POLSKE FUNDATORZY OBYWATELOWIE WSI IŁ”. Zachowała się także informacja, iż obiekt w 1931 r. „STAWIAŁ OBYWATEL WSI IŁ ALEKSANDER KOWALSKI”. Na kamiennym cokole krzyża w Rozalinie w gm. Strachówka napisano: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAS WSZYSTKICH FUNDATORÓW WSI ROZALINA 1911 R.”

W jednej z miejscowości gm. Poświętne na kamiennym cokole krzyża do dziś zachowały się słowa: „NA PAMIĄTKĘ STAWIAJĄ GOSPODARZE WSI WÓLKA DĄMBROWICKA 1932 R”. A mieszkańcy Księżyków w gm. Strachówka, stawiając w 1933 r. krzyż na kamiennym cokole, swoją intencję wyrazili słowami: „PRZEZ KRZYŻ I MEKĘ TWOJĄ JEZU CHRYSZTE ZBAW DUSZĘ MOJĄ”.

*Mała architektura sakralna
w gminach
powiatu wołomińskiego*

Krzyż żelazny
na granitowym cokole
w Służanach. 59)

Dąbrówka

W dwudziestu sześciu sołectwach Gminy Dąbrówka zewidencjonowano łącznie 89 obiektów małej architektury sakralnej: krzyże, kapliczek i figur. Najwięcej w Dąbrówce i Kuli-gowie – po 9, Chajętach – 8 oraz Guzowatce – 6. Krajobraz gminy Dąbrówka zdecydowanie zdominowały krzyże, jest ich 55 – drewnianych, żelaznych i kamiennych.

Do najstarszych obiektów można zaliczyć:
• Murowaną kapliczkę kolumnową z figurą św. Jana Nepomuce-

na w Chajętach. Według Katalogu zabytków sztuki w Polsce, kapliczka datowana na I poł. XIX w.

- Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Trojanach. Napis na cokole: „1893 ROKU JS”.
- Krzyż żelazny na kamiennym cokole, gałkowy, promienisty, z figurą Chrystusa w Ludwinowie. Na cokole od frontu nieczytelne napisy oraz data „1895”.
- Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1899 r. w Marianowie, z napisami „JEZU ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMY” oraz „POD

TWOJĄ OBRONĘ T.K.B.”

- Krzyż żelazny misternej kowalskiej roboty z 1904 r. w Józefowie, z napisami: „PRZEZ KRZYŻ DO NIEBA” oraz „POD TWOJĄ OBRONĘ”.
- Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1906 r. w Laskowie, z napisem „BOŻE ZBAW NAS”. Krzyż gałkowy, z figurą Chrystusa, z ornamentami wzdłuż obydwu belek.
- Krzyże żelazne z 1908 r. w Kowalisze i Wszeborach, na cokółkach krzyży identyczny napis „BOŻE ZBAW NAS”.
- Krzyż żelazny z 1909 r. w Dąbrowce, z napisem na cokole: „JESU MIŁOSIERNY ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI”.
- Krzyż żelazny na granitowym cokole z 1911 r. w Małopolu.

Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1895 r. w Ludwinowie. ⁶⁰⁾

Krzyż żelazny w Józefowie. ⁶¹⁾

Na cokole od frontu płaskorzeźba z wizerunkiem Matki Bożej, poniżej tabliczka z napisem: „POD TWOJĄ OBRONĘ”. We wnętrzu figura Najświętszej Maryi Panny, poniżej napis: „BOŻE ZBAW NAS”. Na cokole data „1911R” oraz napis: „FUNDATOR TOM ALDONA KUSIK”.

Na uwagę zasługują także:

- Krzyż w Chajętach - żelazny, gałkowy, promienisty, z figurą Chrystusa na wielopoziomym, kamiennym cokole. Na cokole napis: „BOGU ZBAWICIELOWI NIEŚMIERTELNEMU KRÓLOWI KRÓLÓW WIEKUISTEMU PANU ŻYCIA I ŚMIERCI CZEŚĆ I CHWAŁA NA WIEKI”.

Kapliczka murowana w Stanisławowie. ⁶²⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1908 r. we Wszedorach. ⁶³⁾

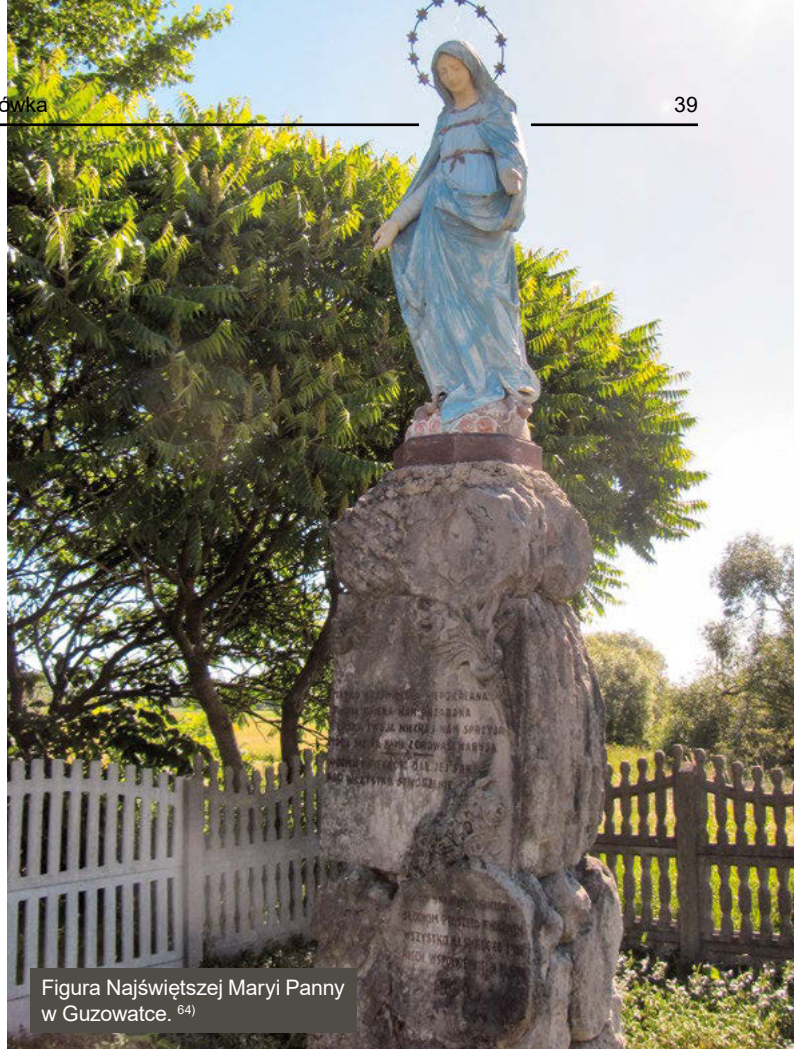

Figura Najświętszej Maryi Panny w Guzowatce. ⁶⁴⁾

- Murowana kapliczka słupowa z figurą Najświętszej Maryi Panny w Guzowatce. Słup w formie rzeźbionych w kamieniu ornamentów organicznych z wkomponowanymi dwiema tablicami. Na tablicach sentencje. Górna zwieńczona rzeźbionym w kamieniu wieńcem laurowym, dolna bukietem róż. Na górnej tablicy napis: „MATKO NAJŚWIĘTZA NIEPOKALANA TWOJA OPIEKA NAM POŻĄDANA ŁASKA TWOJA NIECHAJ NAM SPRZYJA MÓDL SIĘ ZA NAMI ZDROWAŚ MARYJA WDZIĘK I PIĘKNOŚĆ DAŁ JEJ PAN NAD WSZYSTKO STWORZENIE”. Na dolnej tablicy napis: „CICHYM STRUMYKA MRUCZENIEM SŁODKIM PTAŚCZYKA KWILENIEM WSZYSTKO NA ŚWIECIE CO ŻYJE

NIECH WSPÓLNIE WIELBI MARYJĘ 1939 R.” Figura gipsowa odlewana, malowana z aureolą w formie dziewięciu gwiazd sześcioramiennych.

- Kapliczka murowana, z daszkiem zwieńczonym krzyżem żelaznym w Stanisławowie, przy leśnym jezioru Krogulcu. We wnętrzu zamkniętej szybką figurą Najświętszej Maryi Panny. Na poziomie pierwszym od ziemi tabliczka z napisem: „O MATKO BOSKA WYJEDNAJ NAM ODPUSZCZENIE WIN U PANA JEZUSA KRÓLA NIEBA I ZIEMI”.

Kapliczka murowana
w Działach Czarnowskich. ⁶⁶⁾

Kapliczka murowana w Dręszewie. W zamkniętej półokrągłymi szybami wnęce figury Matki Bożej Różańcowej i Najświętszej Maryli Panny. Napis na tablicy: „FUNDATOR KAPLICZKI FRANCISZEK SIKORA 1930 R.” ⁶⁷⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1908 r. w Kowalisze. ⁶⁵⁾

Krzyż żelazny na granitowym cokole z 1911 r. w Małopolu. Krzyż gałkowy, promienisty, z figurą Chrystusa, ze zdobieniami wzdłuż ramion. ⁶⁸⁾

► Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Ślęzanach. Krzyż z figurą Chrystusa, promienisty, kowalskiej roboty, z ażurowymi ornamentami wzdłuż obu belek. Na cokole napis: „JEZU ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMY” i „POD TWOJĄ OBRONĘ” oraz płaskorzeźba z wizerunkiem Najświętszej Maryli Panny.

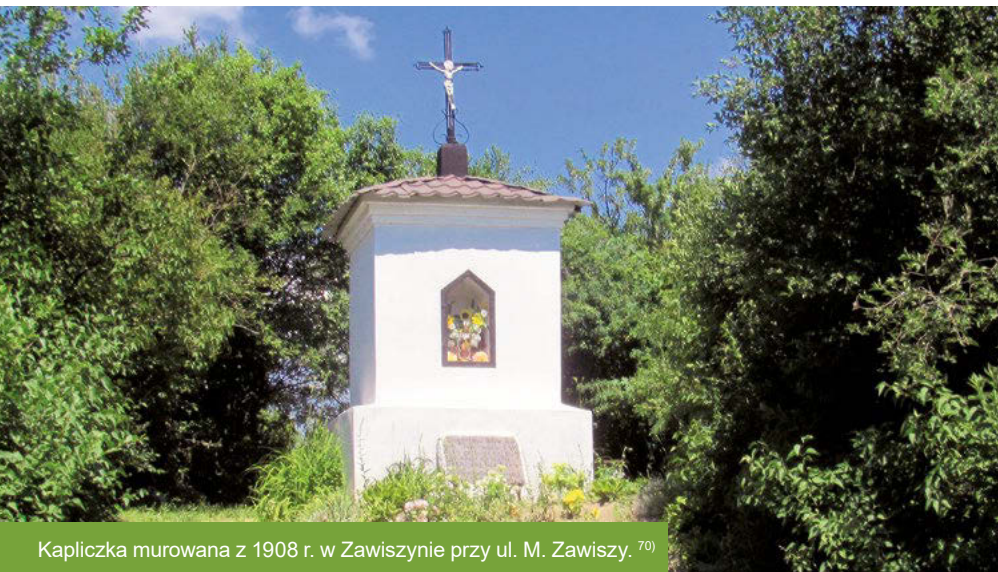
Jadów

Kapliczka drewniana słupowa w Nowinkach, na granicy z Wólką Sulejowską. We wnęce zamkniętej szybką figura Matki Bożej Różańcowej.⁶⁹⁾

W Gminie Jadów zlokalizowano 151 obiektów małej architektury sakralnej: 52 kapliczki (w tym 5 kapliczek nadrzewnych), 97 krzyży oraz po jednym pomniku i figurze. Wśród krzyży najwięcej jest żelaznych, najczęściej na kamiennym cokole – 54, a najmniej drewnianych – 15. Najwięcej obiektów zlokalizowano w Zawiszynie – 16, Urlach – 12 i Sulejowie – 10 oraz po 8 w Starowoli, Kukawkach i Letniku Nowym Jadowie. Zaledwie 1 obiekt zlokalizowano w miejscowości Dęba Mała,

za to z rzadko spotykaną reprodukcją obrazu Matki Bożej Królowej Różańca Świętego Wysokolskiej.

Na szczególną uwagę zasługują: kapliczka w Strachowie oraz kapliczka w Zawiszynie. Pierwsza z nich została wybudowana w intencji dziękczynnej, o czym świadczy napis na cokole: „CVD NAD WISŁĄ”. NA PAMIĄTKĘ ODPARCIA BOLSZEVIKÓW POD RADZYMINEM 15 SIERPNI 1920 R.”

Kapliczka murowana z 1908 r. w Zawiszynie przy ul. M. Zawiszy. ⁷⁰⁾

Kapliczka została wybudowana z inicjatywy założycieli Letniska Nadliwie. W lipcu 1920 roku mieszkańcy opuścili Nadliwie uciekając przed nawałą bolszewicką, a po zwycięstwie – Cudzie nad Wisłą powrócili i w dowód wdzięczności wzniesli kapliczkę. Natomiast kapliczka w Zawiszynie została wzniesiona w 1908 r., o czym informuje tablica z napisem: „BŁOGOSŁAW BOŻE LUDOWI TWOJEMU I W ŚW. WIERZE GO UMACNIAJ OD GRZECHÓW I NIENAWIŚCI ZACHOWAJ NAS PANIE F. ALEXANDER HAWRYLUK SŁ(?) C Z D. 1 MAJA 1908 R.” Ze względu na swoje usytuowanie kapliczka nosi nazwę „kopca”, lub „na wyspie”. Została wzniesiona w miejscu, gdzie w XVI w. na wyspie otoczonej fosą był gród obronny zbudowany przez starostę królowej Bony Mikołaja Zawiszę. Powstaniu kapliczki towarzyszy legenda, według której nocą w ruinach dworu widywano męską postać wysypującą ze szkatuły złote dukaty. Kapliczka została wybudowana, żeby powstrzymać ewentualne złe moce. W obydwu kapliczkach są figury Matki Bożej z Dzieciątkiem.

Najstarsze zlokalizowane obiekty, to:

- krzyż żelazny w Wójtach datowany na 1807 r., przebudowany w 1992 r.
- dwa krzyże kamienne w Wólce Sulejowskiej datowane na 1829 r.;

- krzyż drewniany w Starowoli z 1852 r. (renowacja w 2017 r.);
- krzyż drewniany w Zawiszynie z 1852 r. (renowacja w 1987 r.)
- krzyż kamienny w Wójtach z 1852 r. (renowacja w 1944 r.)
- krzyż drewniany w Urlach z 1896 r. (remontowany w 1928, 1946 i 2008 r.)
- krzyż żelazny na kamiennym cokole w Dzierżanowie z 1899 r.

Poza ośmioma obiektami z XIX w. w Gminie Jadów zachowały się także krzyże i kapliczki z początków XX w.:

- krzyż żelazny na cokole murowanym w Zawiszynie z 1900 r.;
- fragment krzyża drewnianego w Wólce Sulejowskiej z 1905 r.;
- krzyż żelazny na kamiennym cokole w Myszałdach z 1906 r.;
- kapliczka murowana z figurami m.in. Pana Jezusa z Sercem Gorejącym i św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Nowym Jadowie z 1907 r.;

Krzyż kamienny z figurą Chrystusa z 1829 r. w Wólce Sulejowskiej. ⁷¹⁾

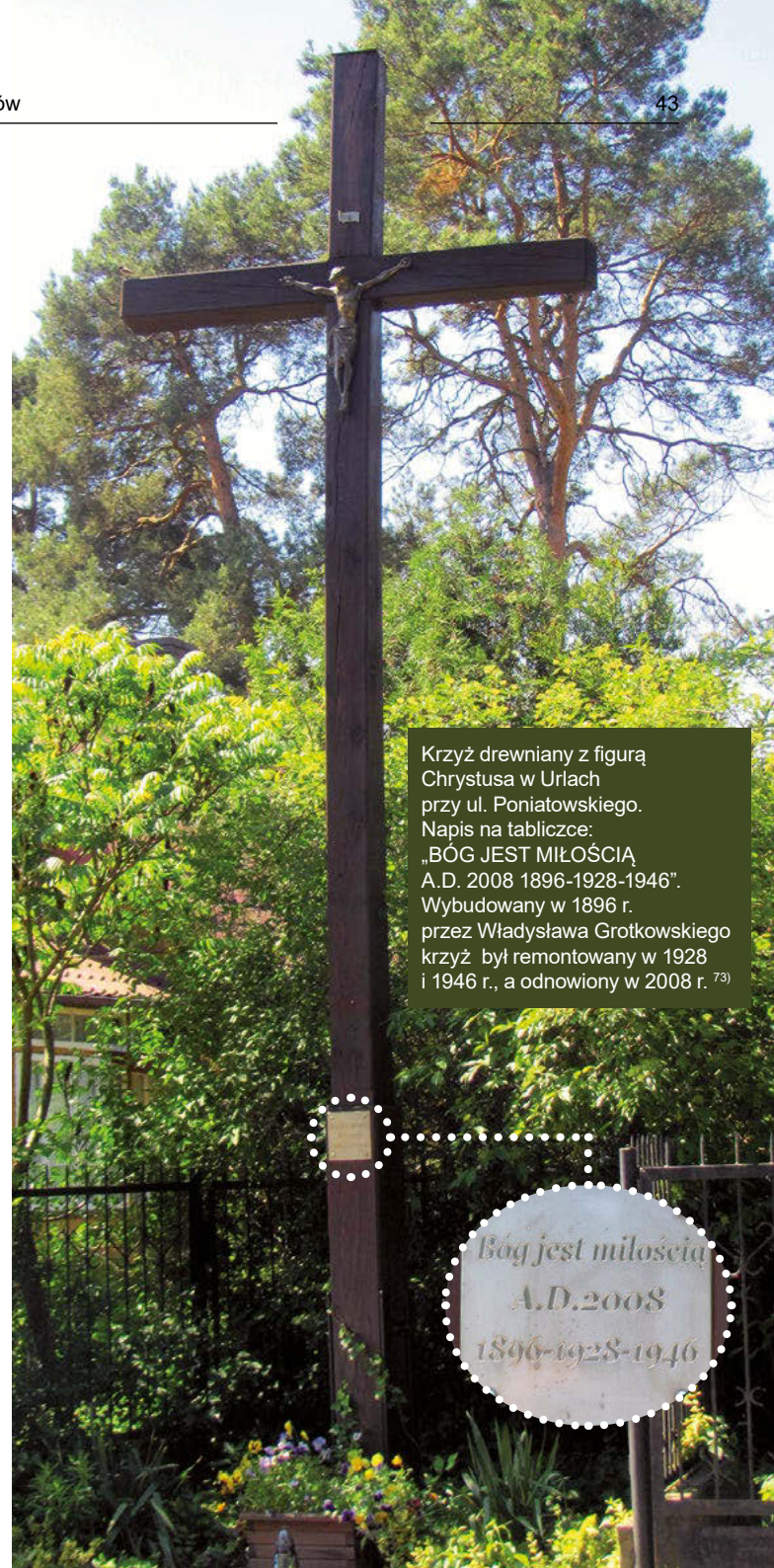
- krzyż żelazny na kamiennym cokole w Kukawkach z 1908 r.;
- krzyż żelazny na kamiennym cokole w Sitnem z 1908 r.;
- krzyż kamienny w Starowoli z 1910 r.

Na terenie Gminy Jadów są także obiekty związane z odzyskaniem niepodległości, postawione w 1918 r. Są to krzyże kamienne w miejscowości Oble oraz w Borzymach i Zawiszynie. Dwa ostatnie mają niemal identyczne napisy na cokołach (zmienia się tylko nazwa miejscowości): „JEZUSIE NAUCZYCIELU ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI TEN KRZYŻ STAWIA WIEŚ ZAWISZYN NA UPROSZENIE POKOJU I POMYŚLNOŚCI DLA OJCZYZNY NASZEJ W CZASIE WOJNY EUROPEJSKIEJ 1918 R.” Natomiast w Wujówce i Strachowie są krzyże wzniesione w 1920 r.

Na szczególną uwagę zasługują jadowskie krzyże: mistrzowskiej kowalskiej roboty, wykonane z najwyższą precyzją i dbałością o szczegóły. Ażurowe zdobienia, relingi, ornamenty, a także gałkowe lub sercowate zakończenia ramion krzyża, świadczą, jak wielką wagę fundatorzy i wykonawcy przykładali do wykonania obiektu, który częstokroć był najważniejszym miejscem we wsi. Takie krzyże są m.in. w Myszadłach, Nowinkach, Borkach, Jadowie i praktycznie w każdej miejscowości gminy.

Krzyż kamienny z 1852 r. w Wójtach. ⁷²⁾

Krzyż drewniany z figurą Chrystusa w Urlach przy ul. Poniatowskiego. Napis na tabliczce: „BÓG JEST MIŁOŚCIĄ A.D. 2008 1896-1928-1946”. Wybudowany w 1896 r. przez Władysława Grotkowskiego krzyż był remontowany w 1928 i 1946 r., a odnowiony w 2008 r. ⁷³⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1935 r. w Nowinkach, przy skrzyżowaniu drogi gminnej z drogą wojewódzką nr 636. ⁷⁵⁾

Godne uwagi i zadumy są napisy na cokółach i frontowych ścianach kapliczek. Generalnie w gminie najczęściej spotykanym napisem jest „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM” lub „BOŻE BŁOGOSŁAW NAS”. Tutaj wyróżnia się napis na kamiennym cokole żelaznego krzyża w Iłach: „BOŻE BŁOGOSŁAW POLSKE FUNDATORZY OBYWATELOWIE WSI IŁ. STAWIAŁ OBYWATEL WSI IŁ ALEKSANDER KOWALSKI 1931 ROKU”. Nie mieszkańcy wybudowali ten krzyż, nie ludność, a „obywatelowie”...

Krzyż żelazny z figurą Chrystusa na murowanym cokole w Zawiszynie. We wnęce zamkniętej szybką figurą Najświętszej Maryi Panny. Od frontu na cokole napis: „BŁOGOSŁAW NAM BOŻE R. 1900”. U podnóża cokołu, zamknięta szybą gablota z figurą Chrystusa i napisem „J 1944 C”. ⁷⁴⁾

Kapliczka drewniana nadrzeczna z figurą Chrystusa Miłosiernego z 2004 r. w Zawiszynie, w lesie przy drodze do Jadowa. ⁷⁶⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Borkach. Na cokole napis: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM 1927 R.” ⁷⁷⁾

Kapliczka drewniana wisząca na drzewie w Dębem Dużym. ⁷⁹⁾

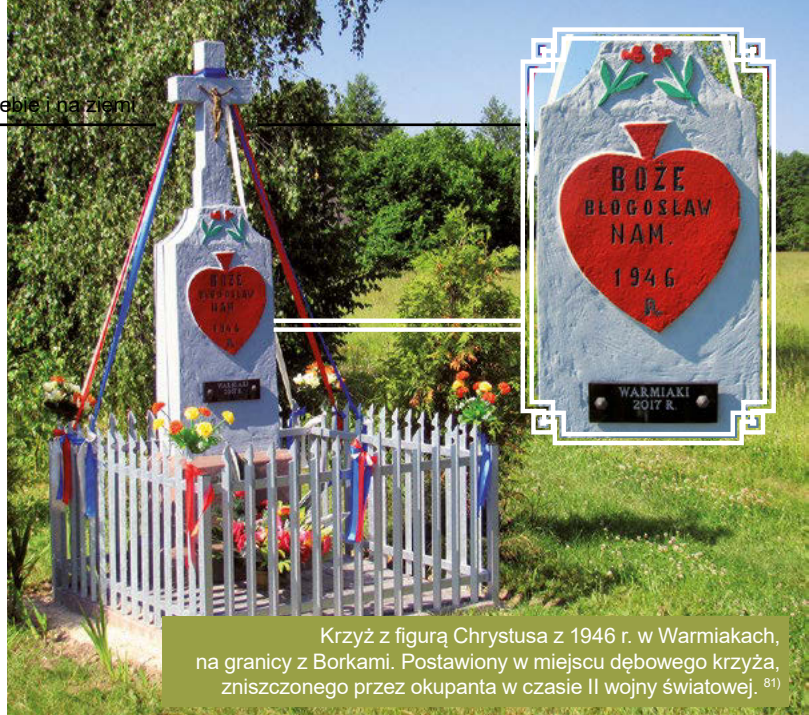
Kapliczka murowana ufundowana przez mieszkańców Nowego Jadowa w 1907 r. Dwupoziomowa, wnekłowa, w typie przeszklonej latarni. Rombowy dach zwieńczony krzyżem promienistym z figurą Chrystusa. Przy krzyżu gipsowa figurka anioła. Cztery wnęki w górnym poziomie zamknięte szybkami prostokątnymi oraz zaokrąglonymi witrażami. Wewnątrz figury: Pana Jezusa z Sercem Gorejącym, Matki Bożej Różańcowej, Najświętszej Maryi Panny i Św. Teresy od Dzieciątka Jezus. ⁷⁸⁾

Różne intencje przyświecały fundatorom krzyży i kapliczek: dziękczynne, błagalne, upamiętniające ważne wydarzenia. Tutaj szczególnie wzruszająca jest historia wzniesienia żelaznego krzyża na kamiennym cokole w Dzierżanowie w 1899 r. Według przekazu, postawił go jeden z mieszkańców, który obiecał Matce Boskiej, że jak jego syn wróci z tułaczki do domu, wtedy on znajdzie największy kamień we wsi i postawi na nim krzyż. Widać marzenie ojca się spełniło i syn powrócił, bo krzyż od 119. lat stoi przy wjeździe do miejscowości, a okazały kamień widać z daleka.

Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1931 r. w Iłach, na granicy ze Strachowem. ⁸⁰⁾

Krzyż z figurą Chrystusa z 1946 r. w Warmiakach, na granicy z Borkami. Postawiony w miejscu dębowego krzyża, zniszczonego przez okupanta w czasie II wojny światowej. ⁸¹⁾

Kapliczka murowana z figurą Matki Bożej Różańcowej w Podmyszadłach. ⁸²⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1899 r. w Dzierżanowie. ⁸³⁾

Klembów

W siedemnastu sołectwach Gminy Klembów ewidencją zostało objętych 75 obiektów małej architektury sakralnej, w tym 39 kapliczek, 33 krzyże i 3 figury.

Do najstarszych obiektów należą:

- Kapliczka murowana, wnekowa w Rasztowie, datowana na lata 1890-1894. Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków ruchomych Województwa Mazowieckiego, prowadzonego przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie. Kapliczkę ufundowali w latach 1890-1894 Stanisław i Franciszka Wołkowiczowie, jako wotum dziękczynne za uratowanie od śmierci dzieci. Według ustnego przekazu, modlili się przed nią żołnierze polscy, kiedy w sierpniu 1920 roku toczyły się w tych rejonach walki podczas Bitwy Warszawskiej. Pochowano przy niej także mieszkańca wsi, Jana Franciszka Marcinkiewicza, zastrzelonego w 1944 roku, którego szczątki przeniesiono później na cmentarz klembowski. Te wydarzenia uczyniły z niej cennego świadka historii. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że kapliczka w Rasztowie jest jedynym obiektem, który przetrwał z historycznej, przedwojennej zabudowy wsi, a jej nietypowa forma czyni ją unikatową na tle innych kapliczek w całym województwie, co podkreślił w swojej decyzji Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków. O tym, jak wielkim szacunkiem darzą swoją kapliczkę mieszkańcy Rasztowa, świadczy fakt, że dzięki ich

Kapliczka w Ostrówku została wybudowana w 1934 r. z „dobrowolnych składek tutejszych mieszkańców”.⁸⁴⁾

Kapliczka w Pieńkach – nie ma drugiej takiej w całej okolicy...⁸⁵⁾

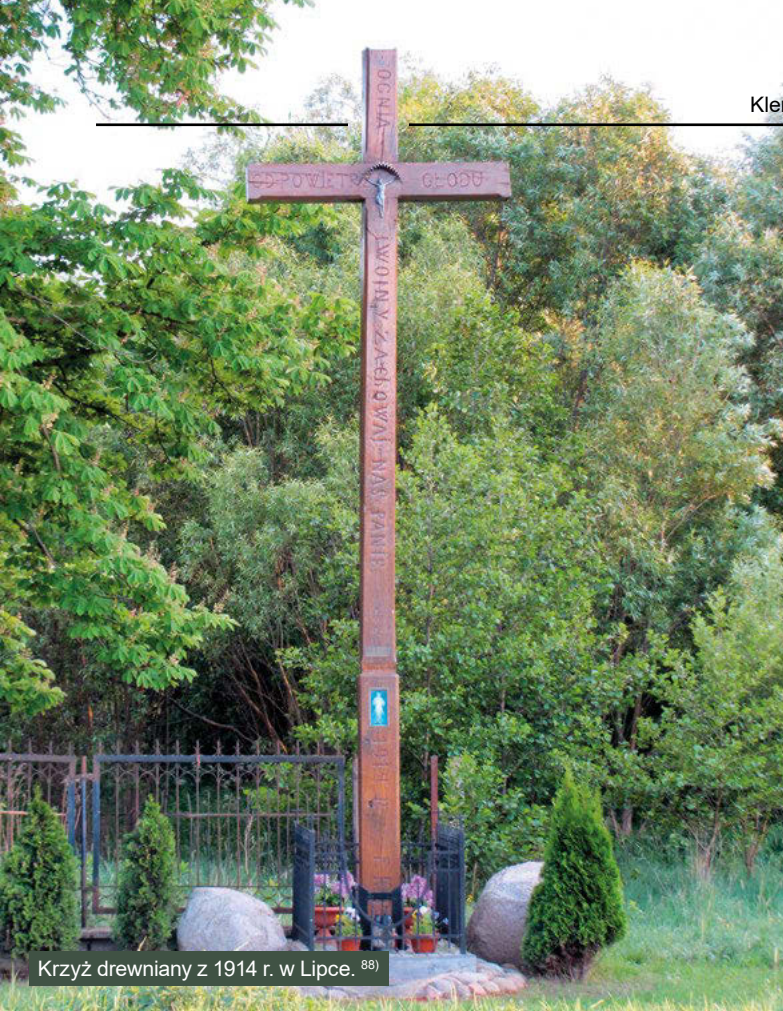
Krzyż z 1905 r. w Pasku.⁸⁶⁾

Odrestaurowana przez mieszkańców kapliczka w Rasztowie.⁸⁷⁾

aktywności w 2014 roku dokonano gruntownej konserwacji obiektu, który był w bardzo złym stanie technicznym i groził przewróceniem. W odrestaurowanym obiekcie zachowano jego walory zabytkowe i odtworzono elementy ozdobne, zgodnie z pierwowzorem z końca XIX wieku. (inf. UG Klembów).

• Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1905 r. w Pasku.

Krzyż drewniany z 1914 r. w Lipce. ⁸⁸⁾

- Krzyż żelazny z 1908 r. w Roszczebie. Na kamiennym cokole napisy: „BOŻE ZBAW NAS” oraz „POD TWOJĄ OBRONĘ”.
- Krzyż drewniany z figurą Chrystusa w Lipce. Na ramionach krzyża napis: „OD POWIETRZA GŁODU OGNIA I WOJNY ZACHOWAJ NAS PANIE 1914 R. F.K.P.”
- Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Starym Kraszewie. Od frontu na cokole reprodukcja obrazu Matki Bożej z Dzieciątkiem oraz napis: „POD TWOJĄ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ 1921 R.”

Na uwagę zasługują również dwa obiekty z lat 30. XX w., mianowicie:

- Kapliczka murowana, wnekowa, trzypiętrowa w Ostrówku. Zwieńczona krzyżem z figurą Chrystusa. W górnej wnęce zamkniętej szybą reprodukcja obrazu Jezusa Miłosiernego. Poniżej, we wnęce zamkniętej szybą figura Matki Bożej Różańcowej oraz reprodukcje obrazów Matki Bożej Częstochowskiej i św. Jana Pawła II. Po bokach, z obu stron, okna witrażowe. Na najniższym poziomie tablica z napisem: „KRÓLEWO KORONY POLSKIEJ MÓDL SIĘ ZA NAMI BUDOWA TEJ KAPLICZKI ZOSTAŁA WYKONANA W ROKU 1934 Z DOBROWOLNYCH OFIAR TUTEJSZYCH MIESZKAŃCÓW”.

Kapliczka z 1944 r. w Kruszu. ⁸⁹⁾

Kapliczka w Krzywicy została wybudowana w 1940 r.⁹⁰⁾

Kapliczka w Lipce.⁹¹⁾

Jedna z najbardziej rozpoznawalnych kapliczek, przy drodze z Paska do Klembowa.⁹²⁾

- Kapliczka murowana, czteropoziomowa, zwieńczona krzyżem żelaznym w Pasku. We wnękach figura Matki Bożej Różańcowej oraz reprodukcje obrazów św. Jana Pawła II i Matki Boskiej Częstochowskiej. U nasady krzyża od frontu napis: „ZDMR 1936 R.”
- Natomiast w czasie II wojny św. powstały kapliczki murowane w Krzywicy i Kruszu. Na tabliczce na kapliczce w Krzywicy widnieje napis: „ROK 1940 SŁODKIE SERCE JEZUSA ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI. SŁODKIE SERCE MARIII MÓDL

SIĘ ZA NAMI”. Kapliczka w Kruszu jest cztery lata młodsza, napis głosi: „O MARIO BEZ GRZECHU POCZĘTA MÓDL SIĘ ZA NAMI 1944 R.”

- O kapliczce w Pieńkach jej opiekunowie, Wiesława i Stanisław Matak, mówią, że nie ma drugiej takiej kapliczki w okolicy. Figurka Najświętszej Maryi Panny została przywieziona z Częstochowy, a od frontu widnieją słowa: „POD TWOJĄ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ ŚWIĘTA BOŻA RODZICIELKO DN. 3/X 1964 R.”

Kobyłka

FUNDACJA
WSI
KOBYŁKI
NA PAMIĄTKĘ
CUDOWNEGO OCALENIA
OD NAJAZDU BOLSZEVIKÓW
W SIERPNIU
1920 R.

Kapliczka wybudowana na pamiątkę cudownego ocalenia w sierpniu 1920 r. ⁹³⁾

Na terenie Kobyłki ewidencją objęto 34 obiekty, w tym 13 kapliczek, 11 krzyży i 10 figur. Wśród obiektów zasługujących na szczególną uwagę, są:

- Kapliczka w stylu neoklasykistycznym z figurą Chrystusa z Sercem Gorejącym z 1922 r. Trzy poziomowa, z dachem czterospadowym zwieńczonym krzyżem. Figura Chrystusa znajduje się między kolumnami na najwyższym poziomie. Na poziomie pierwszym od ziemi tabliczka fundacyjna z napisem: „FUNDACJA WSI KOBYŁKI NA PAMIĄTKĘ CUDOWNEGO OCALENIA OD NAJAZDU BOLSZEVIKÓW W SIERPNIU 1920 R.” Kapliczka ufundowana przez parafian i proboszcza parafii p.w. Świętej Trójcy ks. kan. Antoniego Zagańczyka jako podziękowanie za cudowne ocalenie od nawały bolszewickiej w 1920 r. W 1953 r. w nocy tablica z napisem została zdjęta na rozkaz władz komunistycznych. Odnalazła się dopiero kilkadziesiąt lat później podczas prac remontowych w budynku przy ul. Sienkiewicza w Wołominie, gdzie w latach 50. XX w. była siedziba UB.

Figura Matki Bożej przy ul. Granicznej.⁹⁴⁾

Kapliczka z 1918 r. przy ul. Dąbrowskiego.⁹⁵⁾

Obecnie historyczna tablica jest w muzeum parafialnym.

- Kapliczka murowana z 1918 r. przy ul. Dąbrowskiego. Kapliczka wewnątrz z dachem rombowym zwieńczonym krzyżem żelaznym z figurą Chrystusa. Krzyż kowalskiej roboty, promienisty, z ażurowymi ornamentami, ramiona zakończone sercowatymi zdobieniami. Wzdłuż pionowej belki równoległe relingi. Pod daszkiem data 1918 r. We wnęce zamkniętej szybą figura Matki Bożej Różańcowej.
- Figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej na kamiennym co-

kole przy ul. Granicznej. Kapliczka jest votum dziękczynnym za powrót do ojczyzny. Została ufundowana przez rodzinę Ambrożewiczów, która uciekając z Odessy przed rewolucją bolszewicką, osiedliła się w Kobyłce.

- Drewniana, rzeźbiona kapliczka przy ul. Mickiewicza. We wnęce figura Chrystusa Frasobliwego. Kapliczka wykonana przez właściciela posesji, p. Mirosława Bujalskiego, wieloletniego prezesa Towarzystwa Przyjaciół Miasta Kobyłka.
- Kapliczka murowana z czterema wnękami przy ul. Ręczaj-

Rzeźbiony w drewnie Chrystus Frasobliwy z ul. Mickiewicza. ⁹⁶⁾

skiej. We wnękach figury Matki Bożej Fatimskiej i Matki Bożej Różańcowej oraz płaskorzeźby z wizerunkiem Najświętszej Maryi Panny i Chrystusa.

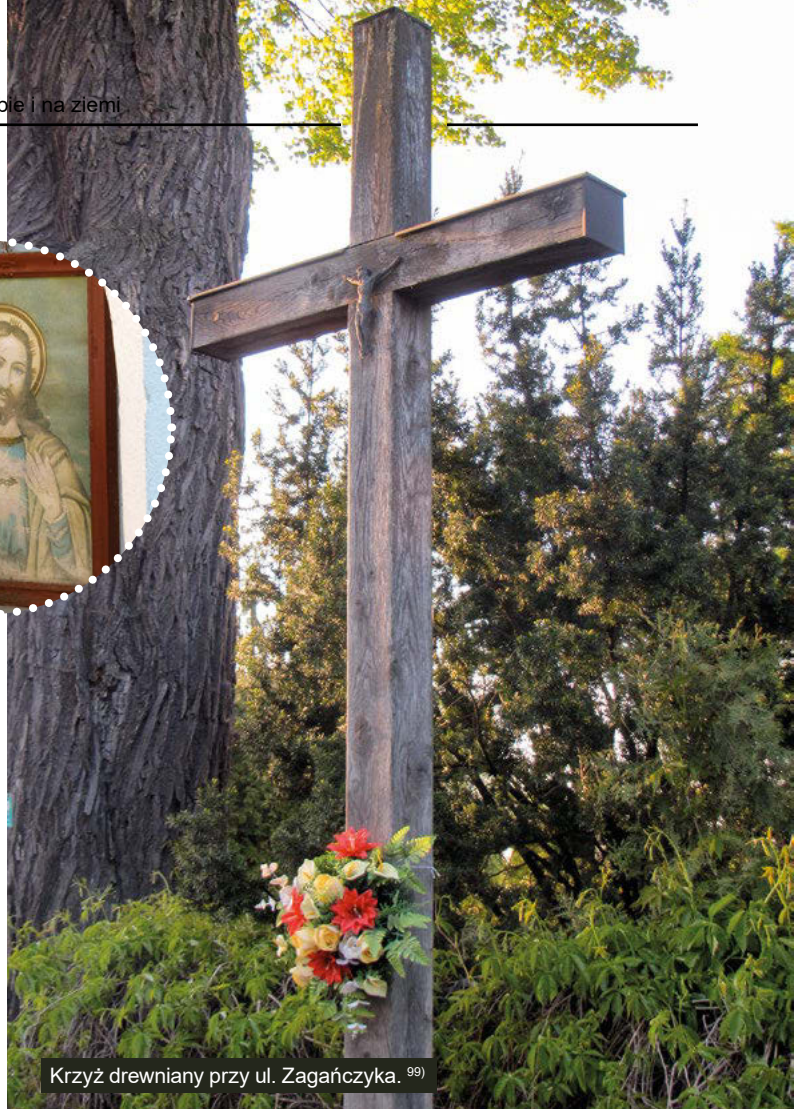
- Kapliczka murowana, trzypoziomowa, z blaszonym dachem zaokrąglonym zwieńczonym krzyżem żelaznym przy zbiegu ulic Wspólnej i Nałkowskiego. We wnękach dwie figury Najświętszej Maryi Panny i reprodukcja obrazu Jezusa Chrystusa. Pobudowana prawdopodobnie w latach 30. XX w.
- Trzy krzyże: przy ul. Załuskiego, Zagańczyka i Napoleona.

Kapliczka przy ul. Ręczajskiej. ⁹⁷⁾

Kapliczka u zbiegu ulic Wspólnej i Nałkowskiego. ⁹⁸⁾

Krzyż drewniany przy ul. Zagańczyka. ⁹⁹⁾

Krzyże stoją w miejscach dawnych kapliczek kalwaryjnych wybudowanych przez fundatora świątyni bp Marcina Załuskiego. Usytuowanie tych kapliczek przybrało formę krzyża, co było często spotykaną praktyką w ośrodkach kalwaryjnych. A w XVIII w. Kobyłka była jednym z siedmiu najbardziej znanych założeń kalwaryjnych w Polsce. Do dziś aktualny jest układ ulic wytyczonych przez fundatora, ulice Zagańczyka

i Załuskiego stanowiły ramiona krzyża, a zwieńczeniem był kościół. Krzyże stoją w miejscach rozebranych w 1822 r. kapliczek. Zostały ustawione w 1915 r. w intencji błagalnej o odwrócenie zarazy, która dziesiątkowała mieszkańców – z informacji uzyskanych od p. Mirosława Bujalskiego, wieloletniego prezesa Towarzystwa Przyjaciół Miasta Kobyłka.

Figura Najświętszego Serca Jezusa przy ul. Piłsudskiego. ¹⁰⁰⁾

Krzyż drewniany przy kościele p.w. św. Izydora. ¹⁰¹⁾

Na terenie Miasta Marki zewidencjonowano 10 obiektów małej architektury sakralnej: krzyże (w tym krzyż dwuramienny, tzw. karawanę), kapliczki i figury. Na szczególną uwagę zasługują:

- Figura Najświętszego Serca Jezusa na murowanym cokole przy ul. Piłsudskiego. Na cokole od frontu medalion z wizerunkiem Matki Bożej Częstochowskiej.
- Krzyż żelazny na kamiennym głazie przy kościele p.w. św.

Izydora. Na głazie napis: „KRZYŻ Z KOŚCIELNEJ WIEŻY ZBURZONEJ PRZEZ HITLEROWCÓW W DNIU WYZWOLENIA Marek 7 IX 1944”.

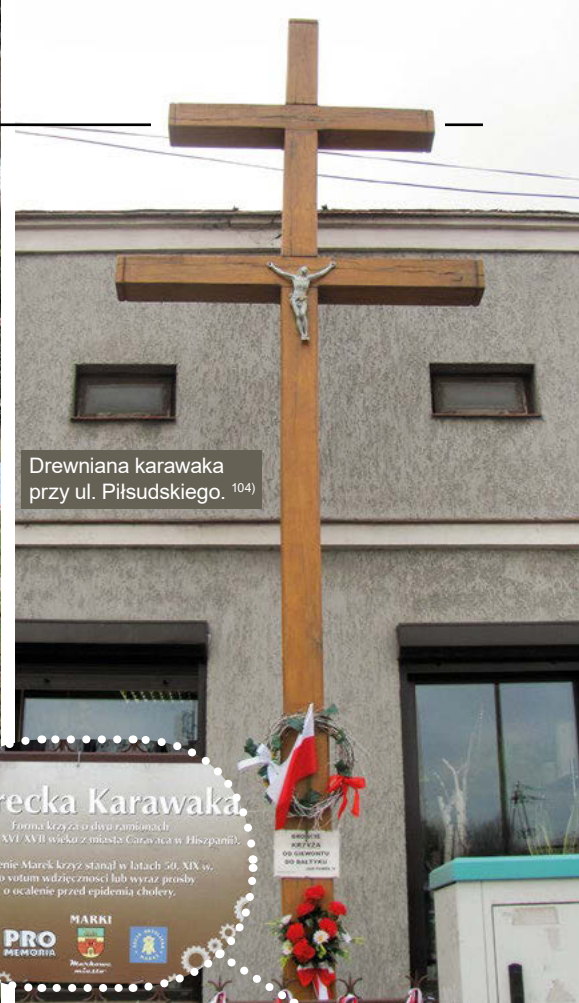
- Figura Najświętszej Maryi Panny przy kościele p.w. św. Izydora.
- Krzyż drewniany pomiędzy dwoma głazami przy kościele p.w. św. Izydora. Na poziomej belce krzyża napis: „SMOLEŃSK 2010”, a na pionowej – „KATYŃ 1940”.

Krzyż żelazny na kamiennym głazie przy kościele p.w. św. Izydora. ¹⁰²⁾

Figura Najświętszej Maryi Panny przy kościele p.w. św. Izydora. ¹⁰³⁾

Drewniana karawaka przy ul. Piłsudskiego. ¹⁰⁴⁾

Marecka Karawaka

Temna krzyż stał w dniu ramięcały (pochodzi z XVI XVII wieku z miasta Caravaca w Hiszpanii).

Na terenie Marek krzyż stał w latach 50. XIX w. jako votum wdzięczności lub wyraz prosby o ocalenie przed epidemią cholery.

MARKI
PRO
SIEDZISKO

▶ Na głazach tablice z napisami: „1940 HOŁD I WIECZNA PAMIĘĆ POLSKIEJ ELICIE NARODOWEJ, KTÓRA STAŁA SIĘ OFIARĄ ZBRODNI LUDOBÓJSTWA POPEŁNIONEJ PRZEZ SOWIETÓW WIOSNĄ 1940 ROKU W KATYNIU, CHARKOWIE I MIEDNOJE. ZIEMIO KATYŃSKA, ZIEMIO PRZEKLĘTA ODTĄD JESTEŚ DLA NAS ŚWIĘTA BOŚ KRWIĄ POLSKICH SYNÓW PRZESIĄKNIĘTA” oraz „2010 HOŁD I WIECZNA PAMIĘĆ ŚP PREZYDENTOWI LECHOWI KACZYŃSKIEMU I WSZYSTKIM POLEGŁYM W TRAGEDII POD SMOLEŃSKIEM, KTÓRZY

10 KWIETNIA 2010 ROKU UDAWALI SIĘ NA OBCHODY 70-TEJ ROCZNICY ZBRODNI KATYŃSKIEJ. PRAWDA – TA OSTATECZNA BROŃ PRZECIW PRZEMOCY – ZWYCIĘŻA. FRAGMENT NIEWYGLOSZONEGO PRZEMÓWIENIA LECHA KACZYŃSKIEGO”.

▶ Drewniany krzyż dwuramienny tzw. karawaka z figurą Chrystusa przy ul. Piłsudskiego. Z umieszczonej przy krzyżu tablicy wiadomo, że krzyż został ustawiony w latach 50. XIX w. jako votum wdzięczności lub w intencji błagalnej przed epidemią cholery.

Poświętne

Na terenie Gminy Poświętne, w 27 sołectwach, zewidencjonowano 105 kapliczek i krzyży. W tym najwięcej, bo 49 krzyży żelaznych oraz po jednym: krzyżu kamiennym, karawace i kapliczce nadrzewnej. Tylko 21 obiektów, głównie figur i latarni, znajduje się na prywatnych posesjach. Reszta usytuowana jest przy drogach, w lasach, na polach, na rozstajach dróg, na końcu bądź początku danej miejscowości. Te rozstaje dróg najwyraźniej widać w Wólce Dąbrowickiej, gdzie krzyż żelazny z 1921 r. ze wszystkich stron otaczają drogi asfaltowe.

Krzyż żelazny, promienisty w Turzu. Krzyż w lesie ustawili w latach I wojny światowej kobiety modlące się w tym miejscu o powrót mężów z wojny. ¹⁰⁵⁾

Krzyż żelazny na rozstajach dróg w Wólce Dąbrowickiej. Na cokole napis:
„1921 R d 3/X FUNDATOR ST GORECKI SYN JANA”¹⁰⁶⁾

Krzyże i kapliczki były stawiane także w miejscach kaźni, jak krzyże drewniane w lesie w Międzylesiu, w miejscu rozstrzelania kilku mieszkańców w czasie okupacji, czy tam, gdzie modliły się kobiety oczekujące na powrót mężów z wojny
 ▶ krzyż żelazny w lesie w Turzu.

Dwa drewniane krzyże w Międzylesiu, w lesie przy drodze do Poświętnego. Krzyże ustawili w 2014 r. mieszkańcy Międzylesia. Według przekazów miejscowej ludności, w czasie II wojny światowej, w tym miejscu, przy krzyżu z 1894 r. okupanci rozstrzelali dwóch mieszkańców Dąbrowicy.¹⁰⁷⁾

Krzyż dwuramienny (karawaka), żelazny z kapliczką z figurą Chrystusa z 1906 r. w Kolnie. ¹⁰⁸⁾

Krzyż żelazny, gałkowy, promienisty w Cygowie, przy skrzyżowaniu z drogą do Nowego Cygowa. Na kamiennym cokole napis: „JEZU ZMIŁUJ SIĘ NADNAMI 1916 R.” ¹⁰⁹⁾

Najstarsze opisane obiekty to:

- karawaka żelazna w Kolnie datowana na 1906 r.,
- krzyż żelazny na kamiennym cokole w Nowym Cygowie z 1907 r. oraz tabliczka z 1894 r. umieszczona na znacznie młodszym krzyżu w Międzyzlesiu.

Na uwagę zasługują także:

- krzyż żelazny na kamiennym cokole w Choinach z 1928 r.,
- krzyż żelazny w Cygowie z 1916 r.,
- krzyż kamienny w Jadwiniewie z 1931 r., krzyż żelazny w Kolnie z 1930 r. oraz krzyż żelazny na kamiennym cokole w Rojkowie z pięknym napisem „A JEZUS RZEKŁ PRZYKAZANIE MOJE DAJĘ WAM, ABYŚCIE SIĘ SPOŁEM MIŁOWALI”, niestety, z nieczytelną datą.

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Rojkowie. Na cokole napis: „A JEZUS RZEKŁ PRZYKAZANIE MOJE DAJĘ WAM ABYŚCIE SIĘ SPOŁEM MIŁOWALI”¹¹⁰⁾

Krzyż drewniany... którego już nie ma. Zdjęcie zostało wykonane 20.09.2017 r., a następnego dnia drewniany krzyż został usunięty i w tym miejscu w Ręczajach Nowych ustawiono metalowy obiekt.¹¹¹⁾

Kapliczka murowana w Nowym Cygowie.¹¹²⁾

Kapliczka wisząca, skrzynkowa, w Choinach.¹¹³⁾

Wśród fundatorów krzyży i kapliczek są zarówno osoby prywatne (np. „Fundator StGojecki, syn Jana” – napis na kamiennym cokole krzyża żelaznego w Wólce Dąbrowickiej), jak i Ochotnicza Straż Pożarna (latarnia z figurą św. Floriana przy OSP w Ręczajach Polskich), miejscowa społeczność (np. „Gospodarze wsi Kolno”, którzy postawili krzyż na kamiennym cokole w 1930 r.), czy nawet Koło Gospodyń Wiejskich (fundator kapliczki w Woli Ręczajskiej).

Kapliczka murowana w Ręczajach Polskich.¹¹⁴⁾

Dwa krzyże żelazne przy drodze w Łosiach. Jeden z nich to tzw. karawaka, krzyż dwuramienny chroniący od chorób, od zarazy.¹¹⁵⁾

Aż 116 obiektów: kapliczek, krzyży i figur zewidencjonowano na terenie Gminy Radzymin. Najwięcej w samym Radzyminie – 22, następnie w Starych Załubicach – 11, Nadmie – 9 i Borkach – 8. Najwięcej jest krzyży – 64, w tym trzy drewniane dwuramienne, tzw. karawaki, chroniące od zarazy, w Na-

dmie, Radzyminie i Łosiach. W gminie przetrwało do naszych czasów dużo drewnianych krzyży, w tym kilka z 1918 r. Kapliczek jest 45, w tym bodajże najmłodsza, wyświęcona w 2018 r. w Starym Jankowie, a figur – 7.

Do najstarszych obiektów należą:

- Kapliczka kolumnowa, murowana w Radzyminie przy ul. Jana Pawła II (na terenie ZSTZ). Na cokole tablica z napisem: „FIGURA MATKI BOSKIEJ NIEPOKALANIE POCZĘTEJ WYKONANA W 1898 ROKU PRZEZ ZAKONNIKA BRACI DOLORYSTÓW WAWRZYŃCA WACHULSKIEGO”
- Krzyż żelazny z 1899 r. w Borkach. Krzyż z figurą Chrystusa, tzw. liściasty, kowalskiej roboty. Na kamiennym cokole reprodukcja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, poniżej tabliczka z napisem: „MAŁŻEŃSTWO ROSŁONÓW 1899”.
- Krzyż drewniany w Starych Załubicach. Na pionowej belce tabliczka z datą „1914-1917”. Poniżej kolejne daty: „1920”

Jedna z najmłodszych w powiecie wołomińskim, kapliczka murowana w Nowym Jankowie, poświęcona w 2018 r. We wnętrzu figura Matki Bożej Fatimskiej. ¹¹⁶⁾

Krzyż żelazny z 1899 r. w Borkach. ¹¹⁷⁾

oraz „1988”. Przy napisach na belce niewielki krzyżyk drewniany z figurą Chrystusa.

- Krzyż drewniany z 1914 r. w Zawadach. Krzyż drewniany z figurą Chrystusa, na pionowej belce napisy: „OD POWIETRZA GŁODU OGNIA I WOJNY” oraz „FUNDATORZY MAŁŻ JANOWIE RASENSCY ROKU 1914”.
- Murowana kapliczka z 1917 r. w Mokrem. Pod wnęką z figurą Serca Pana Jezusa tablica z napisem: „SŁODKIE SERCE JEZUSA PROSIMY CIEBIE! BĄDŹ NASZYM RATUNKIEM W KAŻDEJ POTRZEBIE. WOJNĘ OKRUTNĄ WIELKIE KRWI PRZELANIE CHOROBY I GŁÓD RACZ ODDALIĆ PANIE! 25 VIII 1917 r. FUNDATOROWIE TEJ KAPLICZKI MAŁŻONKOWIE WARDAK”.

Krzyż drewniany w Starych Załubicach. ¹¹⁸⁾

Krzyż drewniany z 1914 r. w Zawadach. ¹¹⁹⁾

- ▶ Trzy krzyże drewniane z 1918 r. w Ciemnym, Łąkach i Nadmie Jaworówce.

Na uwagę zasługują:

- ▶ Kapliczka murowana z 1921 r. w Starym Dybowie z napisem na tablicy: „SŁODKIE SERCE JEZUSA BĄDŹ NASZYM ZBAWIENIEM” oraz Sanktuarium Maryjne Przemienienia Pańskiego z 1926 r. w Radzyminie, przy ul. Wróblewskiego. Słynąca łaskami kapliczka na „Zjawieniu”, do której pielgrzymują chorzy.
- ▶ Krzyż żelazny z figurą Chrystusa na murowanym cokole w Cegielni. Na cokole dwie tablice z napisami: „POLSKO! WSZAK MYŚMY Z TWEGO ZROBILI NAZWISKA PA-

CIERZ CO PŁACZE I PIORUN CO BŁYSKA J. SŁOWACKI” oraz „CHWALEBNI BRONIĄCYM OJCZYZNY W 1920 ROKU W 70-TĄ ROCZNICĘ BITWY POD RADZYMINEM RODACY 15 SIERPNIĄ 1990 R.”

Krzyż Żołnierski na niewielkim wzgórzu, na szlaku bojowym 85 pułku Strzelców Wileńskich. został wzniesiony w 10. rocznicę bitwy z bolszewikami w 1930 r. przez żołnierzy 11 pułku Strzelców Kresowych i 28 pułku Strzelców Kaniowskich w miejscu poprzedniego, drewnianego krzyża upamiętniającego powstańca styczniowego zmarłego w drodze na Sybir i pochowanego w tym miejscu. Pod krzyżem 14 sierpnia 1920 odprawiona była błagalna Msza św. o zwycięstwo nad bolszewikami z udziałem generałów Józefa

Kapliczka z 1917 r. w Mokrem. ¹²⁰⁾

Krzyż drewniany z 1918 r. w Łąkach. Wzdłuż belek florystyczne ornamenty kowalskiej roboty. Na belkach napisy: „OD POWIETRZA”, „OD OGNIĄ”, „WOJNY ZACHO-”, „WAJ NAS PANIE”. U dołu napis: „W ROKU WOJNY 1918” oraz „OD MIESZKAŃCÓW WSI BENIAMINÓW”. ¹²¹⁾

Hallera, Franciszka Latinika i Jana Rządковского. Podobno przy tym krzyżu modlił się także Wincenty Witos, idący w sierpniu 1920 r. z Wyszkowa do Warszawy. Krzyż został odrestaurowany w 1990 r. w 70. rocznicę bitwy o Radzymin.

▸ Krzyż żelazny w lesie w Arciechowie, w miejscu, gdzie 7 września 1939 r. Niemcy rozstrzelali pięciu mieszkańców gminy, najmłodszy z mężczyzn miał 21 lat, a najstarszy 46. Miejsce zostało odrestaurowane przez Urząd Miasta i Gminy Radzymin na Święto Niepodległości w 2007 r.

Krzyż drewniany z kapliczką z 1918 r. w Ciemnem, przy ul. Piłsudskiego. Krzyż z figurą Chrystusa i ryngrafem z wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej. U nasady krzyża tabliczka z napisem: „STAŃ POBOŻNY CZŁOWIECZE, POMYŚL SOBIE, ŻE KRZYŻ WYSTAWIONY NA POCIECHĘ TOBIE 1918 R”. ¹²²⁾

Krzyż żelazny z figurą Chrystusa na murowanym cokole w Cegielni. ¹²³⁾

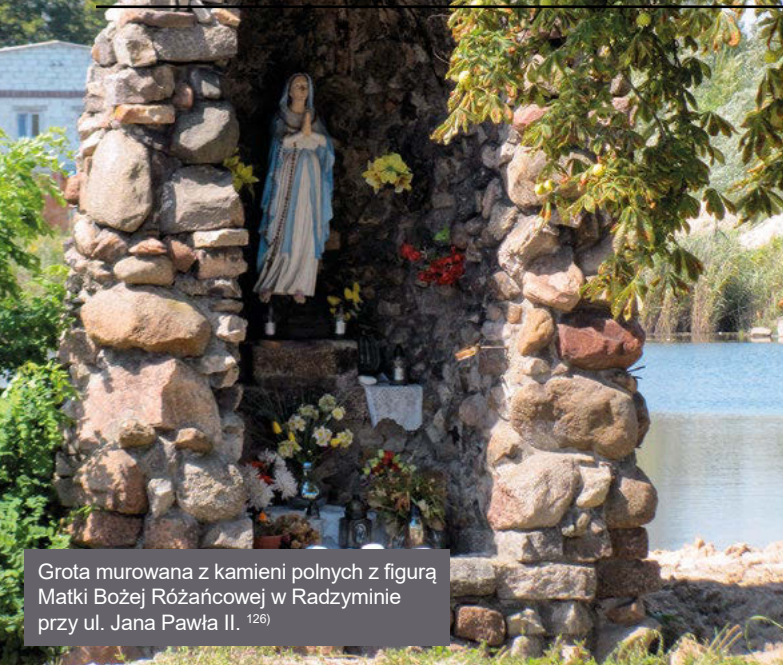

Kapliczka w typie latarni z figurą Najświętszej Maryi Panny w Arciechowie. Poniżej krzyż żelazny w lesie w Arciechowie – miejscu śmierci pięciu mieszkańców gminy we wrześniu 1939 r. ¹²⁴⁾

Kapliczka murowana z 1921 r. w Starym Dybowie. ¹²⁵⁾

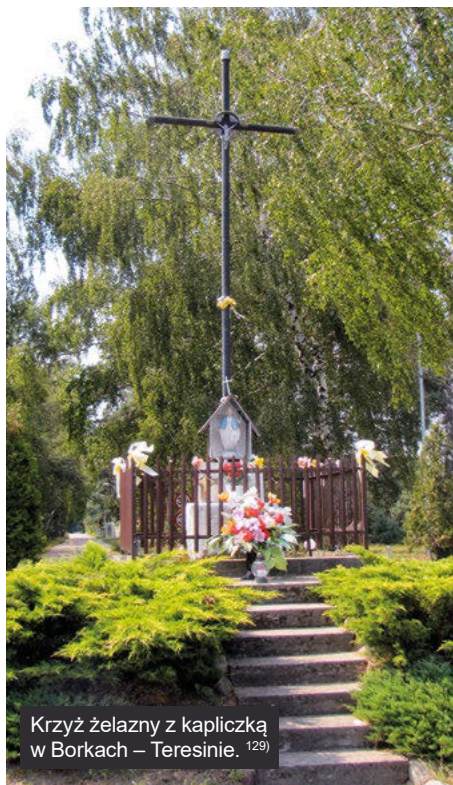
Grota murowana z kamieni polnych z figurą Matki Bożej Różańcowej w Radzyminie przy ul. Jana Pawła II. ¹²⁶⁾

Wisząca kapliczka skrzynkowa na dębie „Jacek” w Arciechowie. Wewnątrz grafika Matki Bożej z Dzieciątkiem. ¹²⁷⁾

Kapliczka wnękowa w ścianie budynku mieszkalnego w Radzyminie, przy ul. Konstytucji 3 Maja. We wnęce figura Najświętszej Maryi Panny. ¹²⁸⁾

Krzyż żelazny z kapliczką w Borkach – Teresinie. ¹²⁹⁾

Murowana grota o łukowatym sklepieniu w Radzyminie przy ul. Leśnej. Wewnątrz figura Najświętszej Maryi Panny zamknięta szybką. Od frontu tabliczka z napisem: „MARYJO NIEPOKALANIE PO CZĘTA MÓDL SIĘ ZA NAMI 1950 R.” ¹³⁰⁾

Strachówka

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Marysinie. ¹³¹⁾

Na terenie Gminy Strachówka, w 22 sołectwach, zewidencjonowano 100 krzyży i kapliczek. Najwięcej, po 9 w Boruczy i Kątach Czernickich, po 8 w Krawcowiźnie i Kątach Wielgi. Zaledwie pięć obiektów znajduje się na prywatnych posesjach, pozostałe zlokalizowane są przy drogach, na polach, w lasach. Najczęściej krzyże i kapliczki można spotkać na rozstajach dróg, na początku lub końcu wsi, wyznaczają także granice miejscowości. Spośród wszystkich 100 obiektów najczęściej

jest krzyży żelaznych. Zazwyczaj są to krzyże na kamiennych cokołach, zwykle misternej, kowalskiej roboty, z ażurowymi ornamentami. Drewnianych krzyży jest 25, a kamiennych 15. Te ostatnie powstawały w latach 1938-39 w intencji błagalnej, żeby nie było wojny (m.in. w Piaskach i w Równem) lub w drugiej połowie lat 40. XX wieku (te najczęściej mają na cokołach napisy: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM” lub „BOŻE BŁOGOSŁAW NAS”). Kapliczek murowanych zlokalizowano 16,

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Piaskach, przy drodze gminnej do Równego. Krzyż został wybudowany przy wjeździe do wsi w 1938 r. w intencji błagalnej, żeby nie było wojny. Fundatorem był Józef Laskowski, żołnierz AK, zamordowany przez niemieckich żandarmów w czasie okupacji.¹³²⁾

Krzyż kamienny z figurą Chrystusa z 1948 r. w Kątach Wielgi, w kierunku Gołębiowizny. We wnęce reprodukcja obrazu Matki Bożej z Dzieciątkiem.¹³³⁾

Krzyż kamienny z figurą Chrystusa w Księżych, na skrzyżowaniu dróg z Wąsoszem. Na cokole napis: „PRZEZ KRZYŻ I MĘKĘ TWOJĄ JEZU CHRYSZTE ZBAW DUSZĘ MOJĄ”. Krzyż wybudowali mieszkańcy wsi Księżyki w 1933 r.¹³⁴⁾

ponadto 4 kapliczki wiszące na drzewach. Na terenie gminy stoją dwie drewniane karawaki, w Krawcowiznie i Osęce.

Najstarsze opisane obiekty to: krzyż żelazny na kamiennym cokole w Kątach Wielgi datowany 1882-1903 r.; kapliczka murywana w typie latarni z 1888 r. w Józefowie, krzyże żelazne na kamiennych cokołach z 1903 r. w Strachówce i Kątach Wielgi; krzyż żelazny z 1907 r. z napisem na cokole „POD TWOJĄ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ” w Kątach Wielgi; krzyż kamienny z medalionem z wizerunkiem Czarnej Madonny z 1910 r.

w Jadwisinie; figura kamienna Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny z 1910 r. w Anopolu; krzyż żelazny z 1911 r. w Rozalinie z napisem na kamiennym cokole: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAS WSZYSTKICH FUNDATORÓW WSI ROZALINA”; dwa krzyże żelazne obok siebie z 1913 r. w Boruczy; krzyż żelazny z 1915 r. w Kątach Czernickich; krzyż drewniany z 1921 r. w Jadwisinie; krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1924 r. w Krawcowiznie; krzyż kamienny z 1933 r. w Księżych z napisem na cokole: „PRZEZ KRZYŻ I MĘKĘ TWOJĄ JEZU CHRYSZTE ZBAW DUSZĘ MOJĄ”.

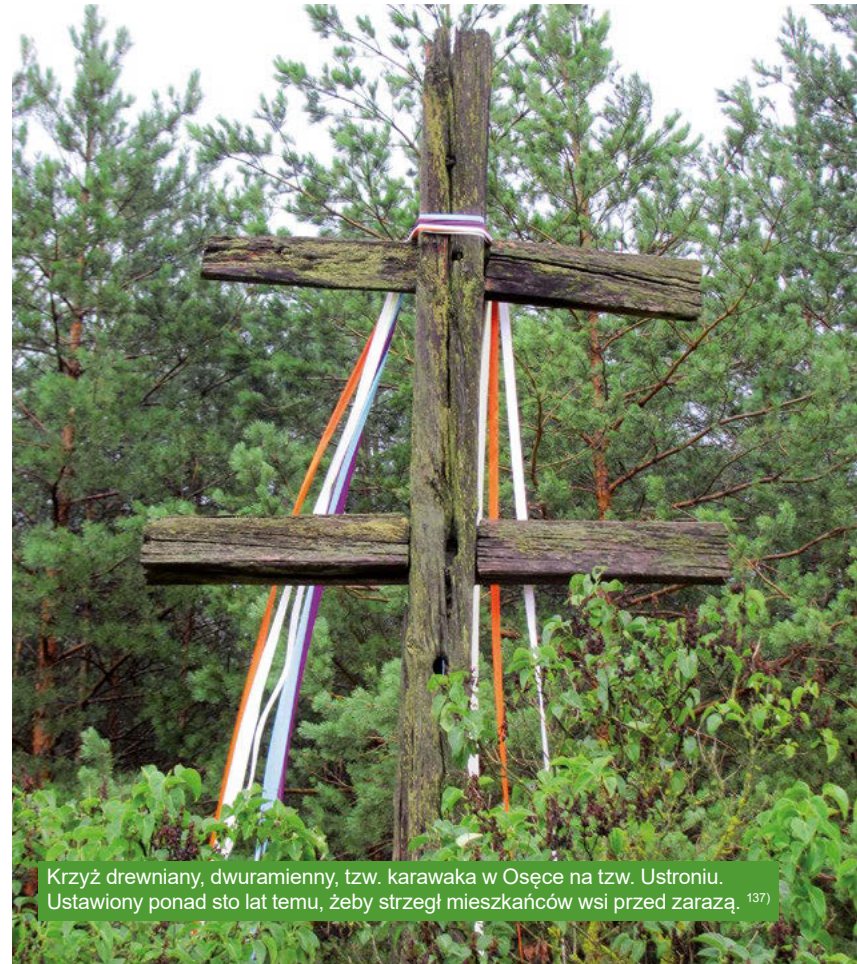

Dwa krzyże z 1913 r., żelazny i na kamiennym cokole, obok siebie, w Boruczy przy DK 50, na granicy powiatu wołomińskiego. ¹³⁵⁾

Na uwagę zasługują także: krzyż drewniany z kapliczką skrzynkową z porcelanowymi figurkami Najświętszej Maryi Panny i Świętej Rodziny w Grabszczyźnie; krzyż żelazny na kamiennym cokole z pionową belką w formie ażurowej instalacji przestrzennej, z grafiką Świętej Rodziny i napisem „MIŁUJCIE SIĘ” w Strachówce. A według przekazów miejscowej ludności, przy krzyżu żelaznym stojącym przy drodze powiatowej w Krawcowiźnie krąży duch, czasami pokazuje się tajemniczy, elegancki mężczyzna we fraku.

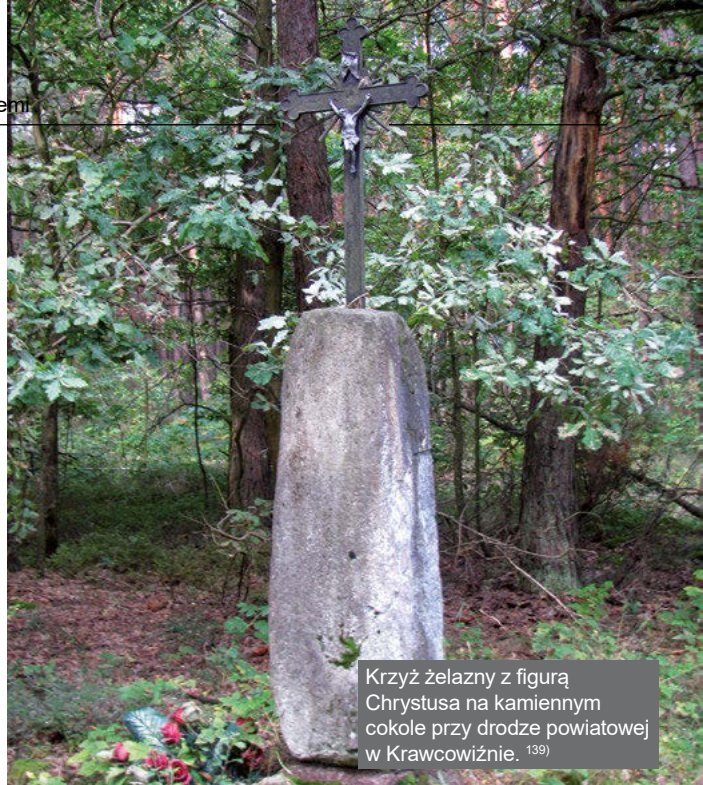
Krzyż żelazny gałkowy w Grabszczyźnie. Przed krzyżem drewniana kapliczka w typie przeszklonej latarni z figurą Najświętszej Maryi Panny. ¹³⁶⁾

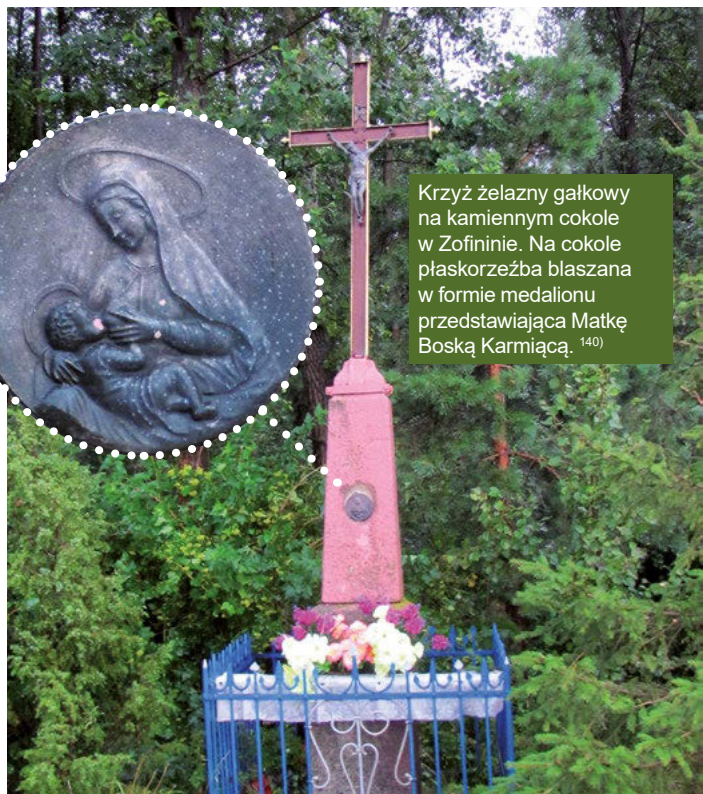
Krzyż drewniany, dwuramienny, tzw. karawaka w Osęcie na tzw. Ustroniu. Ustawiony ponad sto lat temu, żeby strzegł mieszkańców wsi przed zarazą. ¹³⁷⁾

Święci w niebie i na ziemi

Krzyż żelazny, promienisty na kamiennym cokole w Strachówce przy ul. Jana Pawła II, przy wjeździe na DK 50. Pionowa belka krzyża w formie ażurowej instalacji przestrzennej, złożonej z trzech zwięzających się ku górze elementów. Cokół z wnęką, w środku graficzne przedstawienie Świętej Rodziny z napisem: „MIŁUJCIE SIĘ”.¹³⁸⁾

Krzyż żelazny z figurą Chrystusa na kamiennym cokole przy drodze powiatowej w Krawcowiźnie.¹³⁹⁾

Krzyż żelazny galkowy na kamiennym cokole w Zofininie. Na cokole płaskorzeźba blaszana w formie medalionu przedstawiająca Matkę Boską Karmiącą.¹⁴⁰⁾

Kapliczka wisząca skrzynkowa z porcelanową figurką Najświętszej Maryi Panny w Kątach Czernickich. ¹⁴¹⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Kątach Czernickich. Cokół ozdobny z napisem: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAM 1915 R. ROSA”. ¹⁴²⁾

Krzyż kamienny na dwupoziomym cokole z 1910 r. w Jadwisinie. ¹⁴⁴⁾

Krzyż drewniany w Jadwisinie. Na ramionach mało czytelny napis: „NIECH... PAŃSKIE... BŁOGOSŁAWIONE”. U nasady krzyża napis „1921 ROKU”. ¹⁴³⁾

Krzyż kamienny z figurą Chrystusa w Piaskach. Na cokole od frontu napis: „BOŻE BŁOGOSŁAW NAS 1932”. We wnęce reprodukcja obrazu Najświętszej Maryi Panny. Z boku cokołu napis: „W.R.S.” Według mieszkającego naprzeciwko krzyża p. Anastazego Birka, wcześniej w tym miejscu, na początku wsi, stał drewniany krzyż, który rozpadł się ze starości. „Rok miałem, jak ten krzyż budowali. Kiedyś myśliwi wynajmowali od wsi rejon do polowań na zające, na kuropatwy, oj było wtedy tego. Dali jakieś pieniądze, to mieszkańcy zrobili nowy krzyż i postawili. Radzki Władek ze Strachówki zrobił ten krzyż, o tutaj z boku są jego inicjały”.¹⁴⁵⁾

Kapliczka skrzynkowa przy krzyżu drewnianym w Grabszczyźnie. Wewnątrz porcelanowe figurki Najświętszej Maryi Panny, Aniołków i Świętej Rodziny.¹⁴⁶⁾

Figura Najświętszej Maryi Panny przy Urzędzie Gminy w Strachówce.¹⁴⁷⁾

Krzyż z 1908 r. w Ołdakach. ¹⁴⁸⁾

Na terenie Gminy Tłuszcz zewidencjonowano najwięcej, spośród wszystkich gmin powiatu wołomińskiego, bo aż 154 obiekty małej architektury sakralnej. Tłuszczański pejzaż zdecydowanie zdominowały krzyże, głównie żelazne na kamiennych cokołach, spisem objęto 101 krzyży. Kapliczek jest 44, a figur 9.

Najwięcej obiektów jest w Jasionicy i Tłuszczu – po 18, Miąsem – 10, Białkach – 9, Jaźwiu – 8 oraz Mokrej Wsi i Postoli-skach – po 7.

Najstarsze obiekty powstały w latach:

- Kapliczka w Miąsem pochodząca prawdopodobnie z XVIII w.
- 1850-1990 (odnowiony) – krzyż drewniany dwuramienny w Jasienicy.
- 1879 – kapliczka murowana w podtuszczzańskich Borkach. Kapliczka murowana arkadowa na cokołach na fundamencie z kamieni polnych, kryta dachem dwuspadowym. Naroża stylizowane na ozdobne kolumny w stylu klasycystycznym. Figura Najświętszej Maryi Panny zamknięta od frontu i tyłu przeszklonymi półkolistym zwieńczeniem. Ponad oknem od frontu putto. Na cokole napis: „NA PAMIĄTKĘ UTONIĘCIA DWÓCH SIOSTR EUFEMII I JÓZEFY PAGOWSKICH D 4 SIERPNIA 1879 R PROSZĄ O WESTCHNIENIE DO BOGA”.

Murowana arkadowa kapliczka w Borkach w gminie Tłuszcz. 150)

Krzyż z 1903 r. w Jasienicy. 149)

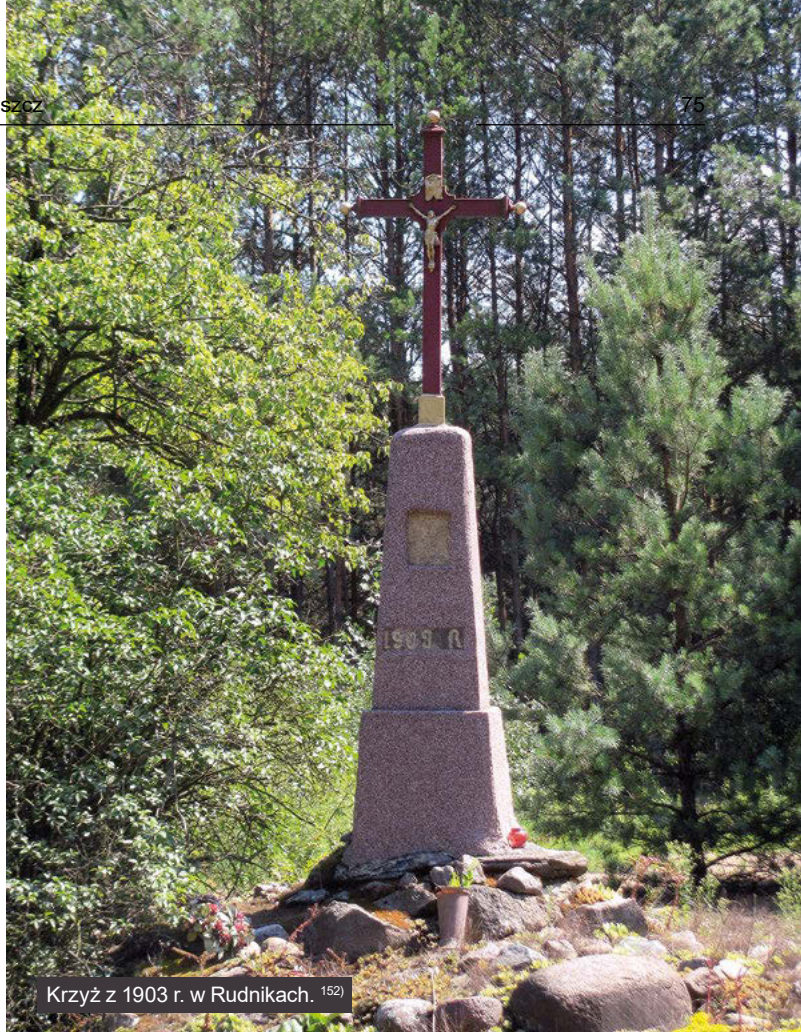

W pobliżu miejsca, gdzie obecnie wznosi się kapliczka, stał kiedyś dwór w Borkach. W dworze tym było lotnisko, szczególnie popularne wśród przyjezdnych ze względu na bliskość stacji kolejowej oraz klimat sosnowych lasów. Ponadto przy lotnisku było kąpielisko nad rzeczką Cienką. 4 sierpnia 1879 r. w Cienkiej utonęły dwie siostry: Józefa i Eufemia Pągowskie, pochodzące z zamożnej rodziny z Warszawy. Starsza z sióstr, Eufemia, była już zamężna i osierociła dwoje małych dzieci. Niezadługo po tragedii rodzina ufundowała kapliczkę, która w nieco zmienionej formie i z nową figurą Najświętszej Maryi Panny przetrwała do obecnych czasów.

- 1881 – krzyże żelazne na kamiennych cokołach w Łysobykach i Miąsem.

Krzyż z 1906 r. w Tłuszczu. ¹⁵¹⁾

Krzyż z 1903 r. w Rudnikach. ¹⁵²⁾

- 1900 (lub 1908) – krzyż żelazny w Jasienicy z napisem na kamiennym cokole: „ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI”.
- 1901 – krzyż żelazny na kamiennym cokole w Jaźwiu.
- 1903 – krzyże żelazne na kamiennych cokołach w Jasienicy (z napisem: „POD TWOJĄ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ”), Rudnikach i Strykach.
- 1904 – krzyż żelazny w Rysiach z napisem na kamiennym cokole: „POD TWOJĄ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ ŚWIĘTA BOŻA RODZICIELKO”.
- 1905 – krzyż żelazny na kamiennym cokole w Rudnikach.
- 1906 – krzyż granitowy w Chrzęsnem oraz krzyże żelazne na kamiennych cokołach w Jaźwiu, Pawłowie (z napisem: „PRZED OCZY TWOJE PANIE”) i Tłuszczu (z napisem

„BOŻE ZBAW NAS”).

- 1907 – krzyż żelazny w Miąsem z napisem na kamiennym cokole: „BOŻE ZBAW NAS”.
- 1908 – krzyże żelazne na kamiennych cokołach w Ołdakach (z napisem: „BOŻE ZBAW NAS”) i Wólce Kozłowskiej (z napisem: „POD TWOJĄ OBRONĘ”).
- 1909 – krzyż żelazny na kamiennym cokole w Mokrej Wsi oraz krzyż drewniany w Postoliskach – Kazimierzówce.
- 1910 – krzyż żelazny w Jasienicy z napisem na kamiennym cokole: „POD TWOJĄ OBRONĘ PPB”.
- 1911 – krzyż żelazny na kamiennym cokole w Jaźwiu.
- 1913 – krzyż żelazny na kamiennym cokole w Jaźwiu oraz trzy identyczne krzyże w Chrzęsnem, Rudnikach i Wilczeńcu

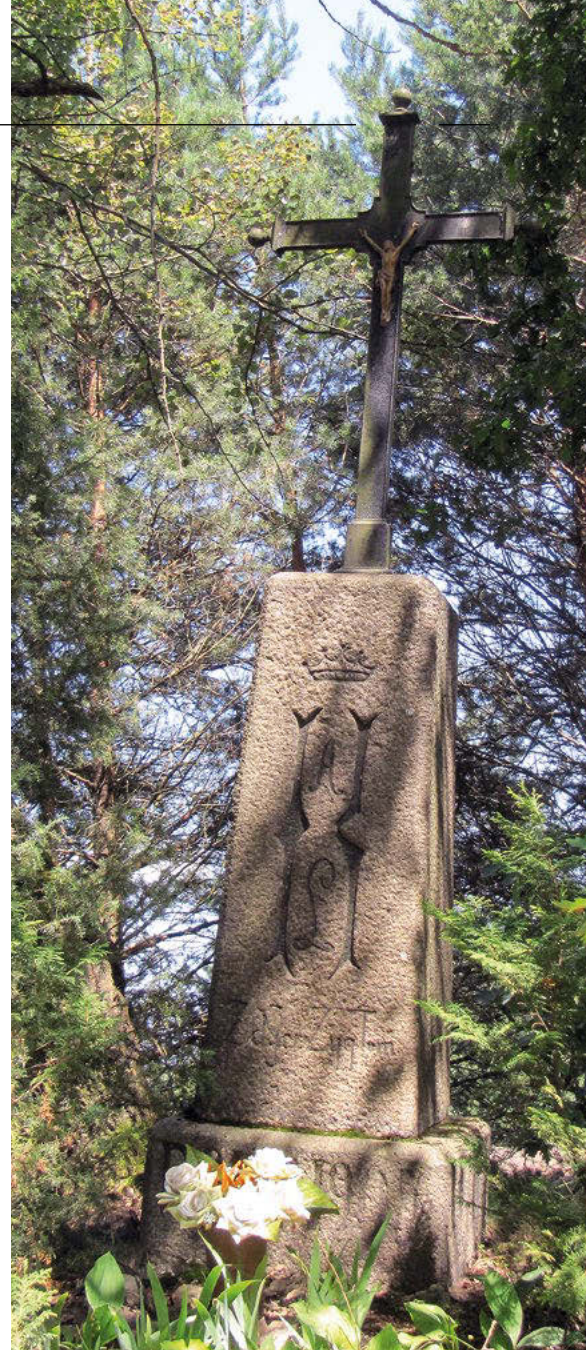
We wnęce granitowego krzyża w Chrzesnem figura Najświętszej Maryi Panny. ¹⁵³⁾

Napis „PRZED OCZY TWOJE PANIE” na kamiennym cokole krzyża z 1906 r. w Pawłowie. ¹⁵⁴⁾

Krzyż żelazny w Zalesiu. ¹⁵⁵⁾

Krzyż żelazny z 1905 r. w Rudnikach. Krzyż gałkowy, z figurą Chrystusa na kamiennym, dwustopniowym cokole. Na drugim od ziemi stopniu znak herbowy ówczesnych właścicieli folwarku oraz data: „ROK 1905”. Poniżej napis: „ZD. JAN ZOG TOM”. Folwark Rudniki wydzielony z dóbr międzyleskich w 1872 r. istniał do lat 20. XX w. ¹⁵⁶⁾

z napisem: „W TYM ZNAKU ZWYCIĘŻYSZ” 315 – 1913 ROK JUBILEUSZOWY”. Inskrypcja ta nawiązuje do słów (In hoc signo vinces), jakie przed bitwą przy moście Mulwijskim usłyszał Konstantyn Wielki – cesarz rzymski, który zaprzestał prześladowania chrześcijan.

O obiektach zasługujących na szczególną uwagę piszemy także w innych rozdziałach tej publikacji (m.in. „O roku ów przeżyty”). Warto zatrzymać się choć na chwilę przy drewnianej kapliczce z rzeźbioną figurą Chrystusa Frasobliwego w Grabowie, w miejscu skupienia z reprodukcjami obrazów Świętej Rodziny i Matki Bożej Częstochowskiej przy ul. Głowackiego w Tłuszczu oraz przy ściśle powiązanej z życiem parafii kapliczce we Franciszkowie.

Tłuszcz

77

Krzyż z 1913 r. w Jaźwiu. ¹⁵⁷⁾

Murowana kapliczka we Franciszkowie. ¹⁵⁸⁾

Krzyż w Rudnikach
wybudowany w roku
jubileuszowym 1913. ¹⁵⁹⁾

W TYM ZNAK
ZWYKIEZYSZ
313-1913
R. JUBILEUSZOW

Krzyż drewniany
z figurą Chrystusa
na Zakrzewiu
w Tłuszczu. ¹⁶⁰⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Kurach. ¹⁶¹⁾

Rzeźbiony Chrystus Frasobliwy z drewnianej kapliczki w Grabowie. ¹⁶²⁾

Kapliczka nadrzewna z reprodukcją obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w Jasienicy. ¹⁶³⁾

Krzyż mistrzowskiej, kowalskiej roboty w Waganie. ¹⁶⁴⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Miąssem. ¹⁶⁵⁾

Wołomin

Kapliczka murowana, wnękowa z dachem zwieńczonym żelaznym krzyżem przy ul. Orwida w Wołominie. W górnej wnęce figura Najświętszej Maryi Panny i dwie figury aniołów. W dolnej wnęce graficzna reprodukcja przedstawiająca Matkę Bożą z Medjugorie oraz mniejsza reprodukcja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. ¹⁶⁶⁾

Na terenie Miasta Wołomin zewidencjonowano 44 kapliczki i krzyże. W tym 25 kapliczek, 8 krzyży żelaznych i zaledwie 3 drewniane oraz 2 kapliczki wiszące. Ponad połowa opisanych obiektów jest zlokalizowana na prywatnych posesjach. Najstarsze opisane obiekty to:

▸ krzyż żelazny na kamiennym cokole przy al. Niepodległości z 1902 r.,

- kapliczka murowana przy ul. Długiej z 1903 r., wybudowana dla ochrony przed pożarami, które często nawiedzały tę okolicę. Z tego samego roku pochodzi kapliczka murowana na skrzyżowaniu ul. Lipińskiej i al. Niepodległości, powstała w intencji o zdrowe i liczne potomstwo.
- krzyż żelazny na obelisku z 1907 r. u zbiegu ulic Sasina i al. Armii Krajowej, wzniesiony „na pamiątkę bytności

Krzyż żelazny z 1902 r. przy Al. Niepodległości w Wołominie. ¹⁶⁷⁾

Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1907 r. na skrzyżowaniu Al. Armii Krajowej i ul. Sasina w Wołominie. ¹⁶⁸⁾

J.E. ks. biskupa Ruszkiewicza”, ze składek „obywateli i letników”.

- w latach 1910-1915 została wybudowana kapliczka murowana na skrzyżowaniu ulic Głowackiego i Waryńskiego. Z 1911 r. pochodzi krzyż żelazny na ul. Nowa Wieś, wybudowany w dowód wdzięczności za narodziny syna Stanisława.

Na uwagę zasługują: piętrowa, murowana kapliczka przy ul. Orwida z figurą Najświętszej Maryi Panny oraz obrazami Matki Bożej z Medjugorje i Matki Bożej Częstochowskiej

Kapliczka u zbiegu ulic Głowackiego i Waryńskiego w Wołominie. Murowaną kapliczkę wybudowali w latach 1910-1915 nowi właściciele posesji, którzy sprowadzili się do Wołomina z Lubelszczyzny. ¹⁶⁹⁾

Drewniana kapliczka wisząca na budynku przy ul. Moniuszki w Wołominie. ¹⁷⁰⁾

Kapliczka murowana przy ul. Granicznej w Wołominie. ¹⁷¹⁾

i kapliczka drewniana, szafkowa, z ornamentem zachodzącego słońca, wisząca na budynku przy ul. Moniuszki.

Ciekawą historię ma krzyż drewniany na skrzyżowaniu ulic Lipińskiej i Legionów. Obecny krzyż, wybudowany w 2011 r. stoi w miejscu krzyża wzniesionego w 1938 r. przez Związek Właścicieli Nieruchomości Chryścijan Miasta Wołomin. Natomiast kapliczka murowana u zbiegu ulic Lipiny B i Zagłoby, wybudowana w 1946 r. w podzięce za przeżycie wojny, przetrwała kilka przeprowadzek i obecna lokalizacja jest trzecia z kolei.

Natomiast na terenie Gminy Wołomin, w 14 sołectwach, zewidencjonowano 60 kapliczek i krzyży. Najstarsze opisane obiekty to:

- krzyż żelazny na kamiennym cokole w Ossowie przy ul. Matarewicza z 1905 r.,
- krzyż żelazny z 1916 r. przy ul. Poligonowej w Leśniakowiznie ustawiony w intencji dziękczynnej za szczęśliwy powrót z wojny. Podwójne daty powstania mają: karawaka w Czarnej 1862-1950 oraz kapliczka murowana w Helenowie.

Krzyż żelazny z 1905 r. przy ul. Matarewicza w Ossowie. ¹⁷²⁾

Ta ostatnia została wybudowana w 1909 r., o czym informuje napis na tabliczce: „NA CZEŚĆ I CHWAŁE BOŻE TE PAMIONTKĘ POSTAWIŁ FELIKS WISŃEWSKI 1909 ROK 18 WRZEŚNIA”.

Krzyż drewniany, dwuramienny w Czarnej (tzw. karawaka), chroniący od zarazy. ¹⁷³⁾

Kapliczka murowana z 1909 r. w Helenowie. ¹⁷⁴⁾

Kapliczka murowana przy ul. Batalionów Chłopskich w Lipinach Nowych. Kapliczkę wybudowała Marianna Zych w 1928 r. albo 1932 r. ¹⁷⁵⁾

Na uwagę zasługują także: kapliczka słupowa z drewnianą figurą św. Rocha w Czarnej i kapliczka murowana przy ul. 100-lecia w Zagościńcu. Ciekawa jest historia murowanej kapliczki przy ul. Batalionów Chłopskich w Lipinach Nowych. Wybudowała ją Marianna Zych w 1928 lub 1932 r. Pod koniec wojny fundatorka została wysiedlona w okolice Błonia, gdzie zmarła. Grób, w którym została pochowana, został zlikwidowany. Jej wnuczka chce umieścić na kapliczce zdjęcie babci, by w ten sposób upamiętnić tę, która wybudowała kapliczkę w Lipinach Nowych.

Kapliczka murowana przy ul. 100-lecia w Zagościńcu. ¹⁷⁶⁾

Kapliczka murowana z figurami Matki Bożej i Pana Jezusa Dobrego Pasterza przy ul. Głównej w Starym Grabiu. ¹⁷⁷⁾

Krzyż żelazny na murowanym cokole w lesie w Nowym Grabiu w gm. Wołomin. Przy krzyżu figurka Najświętszej Maryi Panny. ¹⁷⁸⁾

Murowana kapliczka z 1946 r. przy ul. Lipiny B, pobudowana w dowód wdzięczności za przeżycie wojny, aż trzykrotnie zmieniała swoją lokalizację. ¹⁷⁹⁾

Krzyż drewniany na terenie parafii Miłosierdzia Bożego. ¹⁸⁰⁾

Zabki

Kapliczka w typie latarni przy ul. Szwoleżerów z figurą Najświętszej Maryi Panny. ¹⁸¹⁾

Na terenie Miasta Zabki zlokalizowano 25 obiektów małej architektury sakralnej, w tym 11 kapliczek i aż 8 figur. Najstarszy obiekt datowany jest na 1884 r., jest to krzyż drewniany przy ul. ks. I. Skorupki.

Na uwagę zasługują:

- kapliczka w typie latarni przy ul. Szwoleżerów z figurą Najświętszej Maryi Panny.
- Kapliczka żelazna przeszklona z figurą Najświętszej Maryi Panny przy ul. Żeromskiego z 1950 r. z napisem na tablicy:

„WIELU NAM BÓG ODPUSCI WINY UPROŚ POKÓJ PANNO ŚWIĘTA BOŚ BEZ ZMAZY JEST POCZĘTA MARYJA R. 1950 S. Z. KALICCY”.

- Figura św. Antoniego z Dzieciątkiem Jezus, pobudowana na początku XX w. na działce przy ul. Kochanowskiego przy ochronce dla dzieci prowadzonej przez siostry zakonne. Stamtąd figura została przeniesiona na teren szpitala Drewnica.

Ciekawą historię mają dwie identyczne figury Jezusa Błogosławiącego. Pierwsza figura Chrystusa znajduje się na prywatnej posesji przy ul. Piłsudskiego. Jej początki datuje się na lata 80. XX w. Powstała z inicjatywy Reginy Jaczewskiej, która po śmierci syna Czesława postanowiła postawić przed domem figurę w jego intencji. Wykonaniem zajęła się firma ze Śląska. Ta skromna figura ma przypominać o Jezusie czuwającym nad duszą zmarłego. Drugą figurę Regina Jaczewska ufundowała na cmentarzu parafialnym w Ząbkach, dziesięć lat później. Figurę ustawiono w intencji wszystkich zmarłych spoczywających na wspomnianym cmentarzu, których Chrystus ma „przytulić do swojego serca”. Fundatorka, Pani Regina Jaczewska spoczywa po przeciwnej stronie alejki, przy której znajduje się posąg. Dodać należy, że dowozem oraz postawieniem figur zajął się syn Mirosław Jaczewski, pomocną dłoń wyciągnęli także bliscy oraz znajomi.

Kapliczka z 1985 r. przy ul. Jana Pawła II. ¹⁸²⁾

Figura ks. Jerzego Popieluszki na terenie parafii Św. Trójcy. ¹⁸³⁾

Figura Chrystusa przy ul. Piłsudskiego. ¹⁸⁴⁾

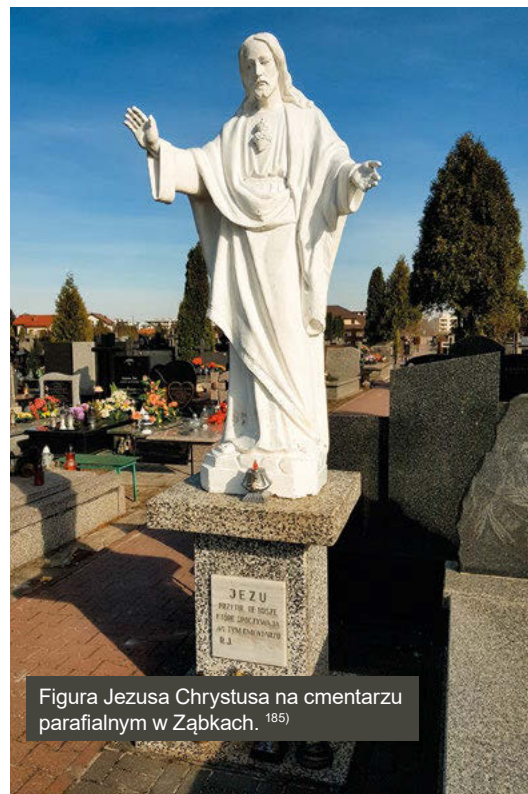

Figura Jezusa Chrystusa na cmentarzu parafialnym w Ząbkach. ¹⁸⁵⁾

Krzyż żelazny z napisem IHS na skrzyżowaniu belek pionowej i poziomej. Obok krzyża obelisk z herbem miasta i napisem: „Z WIARĄ W TRZECIE TYSIĄCLECIE”, na skwerze Matki Teresy z Kalkuty. ¹⁸⁶⁾

Zielonka

Na terenie Zielonki ewidencją objęto 46 obiektów małej architektury sakralnej, w tym aż 13 figur, m.in.: Matki Bożej z Dzieciątkiem, św. Franciszka, św. Floriana, św. Józefa oraz popiersie św. Jana Pawła II.

Kapliczka murowana przy ul. Budniczej. W niezamkniętej, półokrągłej wnęce dwie figury Najświętszej Maryi Panny oraz reprodukcja obrazu Matki Bożej. Kapliczka została pobudowana w intencji dziękczynnej za szczęśliwy powrót fundatora z I wojny św. ¹⁸⁷⁾

Grota z figurą Najświętszego Serca Pana Jezusa przy kościele p.w. Matki Bożej Częstochowskiej. ¹⁸⁸⁾

Figura Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus przy ul. Kolejowej. ¹⁸⁹⁾

Grota z figurą Matki Bożej Różańcowej na terenie Domu Pomocy Społecznej. ¹⁹⁰⁾

- Przy ul. Kolejowej znajduje się figura Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus na murowanym cokole. Od frontu na cokole napis: „DZIĘKUJEMY PANU JEZUSOWI I MATCE NAJŚWIĘTSZEJ ZA WSZYSTKIE ŁASKI I DOBRDZIEJSTWA OTRZYMANE W CIĄGU ŻYCIA NASZEGO JASIŃSCY 30 KWIETNIA 1939”.
- Kapliczka w typie groty z kamieni polnych z figurą Najświętszego Serca Pana Jezusa przy kościele p.w. Matki Bożej Częstochowskiej.
- Kapliczka w typie groty z kamieni polnych z figurą Matki Bożej Różańcowej

na terenie Domu Pomocy Społecznej przy ul. Poniatowskiego.

- Figura św. Franciszka z gołębkiem na ramieniu oraz z owieczką i psem na murowanym cokole, na terenie parafii Matki Bożej Częstochowskiej.
- Kapliczka z figurą Najświętszego Serca Jezusa. Od frontu tablica z napisem: „JEZU JESTEŚ KRÓLEM DAJ MI POZNAĆ TWOJĄ WOLĘ PANIE NA PAMIĄTKĘ INTRONIZACJI MIASTA MIESZKAŃCY ZIEONKI 26 XI 2000 R.”

Kapliczka z figurą Najświętszego Serca Jezusa ¹⁹¹⁾

Podsumowanie/Podziękowanie

Kontrast następczy zwany też powidokiem to zjawisko optyczne polegające na tym, że po wpatrywaniu się w jakiś kształt, a następnie odwróceniu wzroku, w oczach pojawia się na chwilę ten sam, zamazany kształt w barwie dopełniającej, np. czerwone zachodzące słońce pozostawi w oczach swój okrąg w barwie zielono-niebieskiej. Co mi zostało pod powiekami? Królująca na polu w Nowinkach błękitna, drewniana kapliczka słupowa z figurką Najświętszej Maryi Panny. Piękna, niezwykle urokliwa, jedyna taka w powiecie wołomińskim. Wzniosły, wręcz majestatyczny krzyż na kamiennym cokole w lesie w Rudnikach. Stoi na straży przeszłości, chociaż już dawno nie ma ani majątku, ani jego właścicieli. I moja ulubiona wołomińska kapliczka przy ul. Orwida, przy której każdego dnia ktoś zapala lampkę.

Ale tak naprawdę, pod powiekami i w pamięci zostało dużo więcej obiektów, opowieści i wydarzeń. Bo też brałam udział w wyjątkowym przedsięwzięciu. Przez ponad 2 lata Fundacja Dziedzictwo Nadbużańskie oraz Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wołomińskiej WOŁOMINIAK realizowały projekt pt. „Święci w niebie i na ziemi”. Przez 2 lata ewidencjonowaliśmy krzyże, kapliczki i figury świętych w 12 gminach powiatu wołomińskiego. Nikt przed nami nie podjął się takiego zadania. Zaczynając pracę nie wiedzieliśmy, ile obiektów małej architektury sakralnej znajduje się na terenie powiatu wołomińskiego, gdzie dokładnie się znajdują i w jakim są stanie. Wykonaliśmy ogromną, niezwykle ważną dla naszej wiary i tożsamości pracę. **Objęliśmy ewidencją 1009 obiektów!** Ponad tysiąc kapliczek, krzyży i figur, rozsianych po całym powiecie, niczym paciorki różańca. Mam tę satysfakcję, że jako jedyna w powiecie wołomińskim widziałam te wszystkie obiekty, opisałam je, obfotografowałam, utrwaliłam relacje i wspomnienia mieszkańców. Mamy w powiecie krzyże i kapliczki tak piękne, że trudno oderwać od nich wzrok, trudno odejść. Trzeba zatrzymać się choć na chwilę, dotknąć, przeczytać inten-

cje towarzyszące ich powstaniu. Ile osób przez te dziesiątki lat modliło się przy tych krzyżach, o co błagały? Ile rąk dotykało kamiennych cokołów w nadziei na wysłuchanie próśb? Jednak największa satysfakcja była wtedy, gdy udawało się odnaleźć zagubiony w leśnej gęstwinie krzyż, czy kapliczkę na drzewie, o których nie pamiętali już nawet okoliczni mieszkańcy.

Ten album z wybranymi obiektami małej architektury sakralnej jest podsumowaniem dwuletniej pracy i podwaliną do dalszego działania. Marzy nam się film uwieczniający opiekunów krzyży i kapliczek oraz ich wspomnienia, marzą się szlaki Maryjne do wybranych, najstarszych, najbardziej wartościowych obiektów. Chcielibyśmy przekazać piękno małej architektury sakralnej – prawdziwe bogactwo tej ziemi, młodemu pokoleniu. Pewnie w bliższej lub dalszej przyszłości te plany zrealizujemy. Będzie nam łatwiej, bo wykonaliśmy już ewidencję krzyży, kapliczek i figur świętych, a poza tym, realizacja tego działania spotkała się z życzliwością i otwartością mieszkańców, którzy wskazywali nam, gdzie są takie obiekty, dzielili się wiedzą. Słowo „kapliczka” otwierało każde drzwi o każdej porze dnia.

Nie byłoby jednak ani ewidencji krzyży, kapliczek i figur w powiecie wołomińskim ani tego wyjątkowego albumu, gdyby nie wsparcie i ogromna przychylność ze strony Samorządu Powiatowego kadencji 2014-2018 oraz kadencji 2018-2023. Nie byłoby, gdyby nie ludzie dobrej woli, którzy pomagali nam w poszukiwaniach tych miejsc wyjątkowych. Poświęcili swój czas i razem z nami przemierzali powiat wołomiński, ciesząc się z każdego napotkanego krzyża i każdej kapliczki. W imieniu fundacji i stowarzyszenia wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tego dzieła składam SERDECZNE PODZIĘKOWANIA

Agata Jolanta Bochenek

O fundacji

Fundacja Dziedzictwo Nadbużańskie została utworzona w czerwcu 2006 roku, jej głównym zadaniem miało być zapewnienie szerokiego wsparcia pasjonatom lokalnego dziedzictwa kulturowego, polegającego w szczególności na gromadzeniu, konserwacji i udostępnianiu artefaktów związanych z życiem chłopów i drobnej szlachty Mazowsza i Podlasia z przełomu XIX i XX wieku.

Prezesem fundacji jest Wojciech Urmanowski, który od lat, angażując własne środki finansowe, gromadził liczne pamiątki z minionych lat. Na początku XXI wieku, zapadała decyzja o tym, by oprócz elementów ruchomych, na stosunkowo niewielkiej działce położonej we wsi Kuligów w gminie Dąbrówka, zrekonstruować również obiekty dawnej architektury drewnianej.

Tak w przeciągu lat powstała okazała kolekcja dzięki której zwiedzający dziś Park Kultury Ludowej i Ziemiańskiej Doliny Narwi, Bugu i Liwca w Kuligowie mogą z bliska i na własne oczy mieć bezpośredni kontakt z przedmiotami i obiektami architektury ludowej, poznać zasady działania dawnych maszyn rolniczych i rzemieślniczych, zapoznać się ze zwyczajami i obyczajami ludowymi.

Dzisiaj Fundacja, to oprócz wyjątkowego miejsca – „Skansen w Kuligowie” również otwarta na świat grupa osób w różnym wieku, która zainspirowana duchem tego miejsca inicjuje i realizuje wydarzenia artystyczne, kulturalne, historyczne i popularno-naukowe, promujące zasadę zrównoważonego rozwoju oraz współlistnienia rolnictwa, turystyki i rekreacji na obszarze dolnego biegu rzek Bug i Narew oraz Zalewu Zegrzyńskiego.

Zachęcamy do współpracy oraz śledzenia organizowanych przez wydarzeń, na profilu społecznościowym Facebook – Skansen w Kuligowie nad Bugiem oraz na naszej stronie internetowej www.skansen.powiatwolominski.pl.

O stowarzyszeniu

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wołomińskiej WOŁOMINIAK działa głównie w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego. Najważniejszym zrealizowanym dotychczas projektem jest wykonanie ewidencji kapliczek, krzyży przydrożnych i figur świętych w powiecie wołomińskim pn. „Święci w niebie i na ziemi” oraz przygotowanie albumu pod tym samym tytułem. Obydwa zadania zostały zrealizowane we współpracy z Fundacją Dziedzictwo Nadbużańskie.

TPZW WOŁOMINIAK współpracuje z wołomińskim Kołem Związku Sybiraków. Ta życzliwa współpraca z Sybirakami jest dla nas ogromnym zaszczytem i wyróżnieniem. Staramy się uczestniczyć w życiu Koła, pomagamy w organizacji uroczystości, wystąpiliśmy o nadanie imienia Sybiraków skwerowi, na którym usytuowany jest Pomnik poświęcony Zesłańcom Sybiru i Osobom Represjonowanym w latach 1939-1956. A ponieważ najważniejsze są trwałe działania, spisujemy wspomnienia wołomińskich Sybiraków z pobytu na „niełudzkiej ziemi” i mamy nadzieję, że kiedyś ukażą się one drukiem.

Od kilku lat WOŁOMINIAK opiekuje się grobem 17-letniej Oleńki zamordowanej bestialsko w sierpniu 1944 r. Grób ten, znajdujący się na wołomińskim cmentarzu, uratowaliśmy od likwidacji, opłacając jego dzierżawę. Jesteśmy absolutnie przekonani, że grobem z lat wojny i okupacji należy się bezwzględny szacunek i opieka.

TPZW WOŁOMINIAK jest także współorganizatorem Biegu Dziecięcego Cud nad Wisłą 15 sierpnia w Ossowie oraz wielu innych przedsięwzięć. Szczególnie zależy nam na upamiętnieniu i uhonorowaniu osób zasłużonych dla Wołomina, na czele z Założycielem Miasta, Henrykiem Konstantym Woyciechowskim. Prezesem stowarzyszenia jest znany działacz społeczny Andrzej Saulewicz. Siedziba TPZW mieści się oczywiście w Wołominie.

Spis treści

Święci w niebie i na ziemi...	1
Słowem wstępu	3
Nie można tego obejść, Bóg jest wszędzie	5
Krzyż jak drogowskaz	11
Pod Twoją obronę	15
Święci w niebie i na ziemi	19
Bardzo stary, ma ze 100 lat	23
O roku ów! kto cię widział w naszym kraju	27
Boże błogosław nas wszystkich fundatorów	31
Mała architektura sakralna w gminach powiatu wołomińskiego	35
Dąbrówka	37
Jadów	41
Klembów	47
Kobyłka	51
Marki	55
Poświętne	57
Radzymin	61
Strachówka	67
Tłuszcz	73
Wołomin	79
Ząbki	85
Zielonka	87
Podsumowanie/Podziękowanie	89
O fundacji	90
O stowarzyszeniu	91

Indeks zdjęć

1. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1936 r. w Białkach Pietczyźnie, gm. Tłuszcz – str. 5
2. Krzyż żelazny z kapliczką z 1983 r. w Adampolu, gm. Jadów – str. 6
3. Krzyż żelazny w Mokrej Wsi, gm. Tłuszcz – str. 6
4. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Sitnem, gm. Tłuszcz – str. 7
5. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Sitnem, gm. Tłuszcz – str. 7
6. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Szczepanku, gm. Tłuszcz – str. 8
7. Kapliczka drewniana z 1999 r. w Zawiszynie, gm. Jadów – str. 8
8. Kapliczka w typie latarni w Wyglądałach, gm. Jadów – str. 8
9. Krzyż żelazny na Placu 3 Maja w Wołominie – str. 8
10. Kapliczka murowana w Wólce Dąbrowickiej, gm. Poświętne – str. 9
11. Krzyż murowany w Wujówce, gm. Jadów – str. 10
12. Krzyż drewniany z 1920 r. w Wujówce, gm. Jadów – str. 10
13. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Boruczy, gm. Strachówka – str. 11
14. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Białkach, gm. Tłuszcz – str. 12
15. Krzyż drewniany w Dobczyniu, gm. Klembów – str. 13
16. Krzyż kamienny z 1935 r. w Jadwisinie, gm. Strachówka – str. 13
17. Krzyż kamienny w Rozalinie, gm. Strachówka – str. 14
18. Krzyż żelazny w Waganie, gm. Tłuszcz – str. 14
19. Krzyż drewniany w Zaścieniu, gm. Dąbrówka – str. 14
20. Kapliczka drewniana, wisząca na drzewie w Dębem Dużym, gm. Jadów – str. 15
21. Kapliczka murowana w Adampolu, gm. Jadów – str. 16
22. Kapliczka w typie groty w Zalesiu, gm. Tłuszcz – str. 16
23. Kapliczka murowana w Borkach, gm. Jadów – str. 17
24. Kapliczka murowana w Wólce Dąbrowickiej, gm. Poświętne – str. 17
25. Kapliczka murowana w Kukawkach, gm. Jadów – str. 18
26. Kapliczka drewniana wisząca na drzewie w Kukawkach, gm. Jadów – str. 18
27. Figura Najświętszej Maryi Panny z 2007 r. w Mokrej Wsi, gm. Tłuszcz – str. 19
28. Figura Św. Franciszka przy kościele p.w. MB Częstochowskiej w Zielonce – str. 20
29. Figura Najświętszej Maryi Panny przy kościele par. w Dąbrówce – str. 20
30. Figura Św. Floriana przy OSP w Dzieciołach, gm. Tłuszcz – str. 20
31. Figura Św. Jana Pawła II z 2008 r. przy Bazylice Św. Trójcy w Kobyłce – str. 21
32. Krzyż drewniany z figurami Matki Bożej i Św. Magdaleny w Trojanach, gm. Dąbrówka – str. 21
33. Kapliczka z figurą Chrystusa Frasobliwego przy ul. Mickiewicza w Kobyłce – str. 21
34. Figura Matki Bożej z 1950 r. przy ul. Rejtana w Wołominie – str. 22
35. Figura Matki Bożej przy ul. Sienkiewicza w Zielonce – str. 22
36. Figura Matki Bożej Różańcowej z 1918 r. przed kościołem par. Postoliskach, gm. Tłuszcz – str. 22
37. Krzyż z 1807-1992 r. w Wójtach, gm. Jadów – str. 23
38. Krzyż drewniany dwuramienny z 1850-1990 r. przy ul. Szkolnej w Jasienicy, gm. Tłuszcz – str. 24
39. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1900 lub 1908 r. przy ul. Szkolnej w Jasienicy, gm. Tłuszcz – str. 24
40. Krzyż kamienny z 1829 r. w Wólce Sulejowskiej, gm. Jadów – str. 24
41. Krzyż żelazny z 1899 r. w Marianowie, gm. Dąbrówka – str. 25
42. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1882 i 1903 r. w Kątach Wielgi, gm. Strachówka – str. 25
43. Kapliczka murowana, słupowa z prawd. XVIII w. w Miąsem, gm. Tłuszcz – str. 26
44. Krzyż drewniany z 1877 r. w Rudzie-Czernik, gm. Strachówka – str. 26
45. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1920 r. w Białkach, gm. Tłuszcz – str. 27
46. Krzyż kamienny z 1918 r. w Zawiszynie, gm. Jadów – str. 28
47. Krzyż kamienny z 1918 r. w Borzymach, gm. Jadów – str. 28
48. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1920 r. w Białkach, gm. Tłuszcz – str. 29
49. Kapliczka słupowa z 1920 r. w Strachowie, gm. Jadów – str. 29
50. Krzyż drewniany z 1918 r. przy ul. Piłsudskiego w Ciemnym, gm. Radzymin – str. 30
51. Krzyż ks. Ignacego Skorupki przy ul. Matarewicza w Ossowie, gm. Wołomin – str. 30
52. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1903 r. w Kątach Wielgi, gm. Strachówka – str. 31
53. Cokół żelaznego krzyża z 1932 r. w Wólce Dąbrowickiej, gm. Poświętne – str. 32
54. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1931 r. w Hach, gm. Jadów – str. 32
55. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1911 r. w Hach, gm. Jadów – str. 32
56. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1911 r. w Hach, gm. Jadów – str. 32
57. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1921 r. w Krawcowiznie, gm. Strachówka – str. 33
58. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1911 r. w Rozalinie, gm. Strachówka – str. 34

57. Krzyż murowany z 1933 r. w Księżykach, gm. Strachówka – str. 34
58. Krzyż murowany z 1949 r. w Księżykach, gm. Strachówka – str. 35
59. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Ślęzanach, gm. Dąbrówka – str. 37
60. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1895 r. w Ludwinowie, gm. Dąbrówka – str. 38
61. Krzyż żelazny w Józefowie, gm. Dąbrówka – str. 38
62. Krzyż żelazny z 1906 r. w Laskowie, gm. Dąbrówka – str. 39
63. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1908 r. we Wszeborach, gm. Dąbrówka – str. 39
64. Figura Najświętszej Maryi Panny z 1939 r. w Guzowatce, gm. Dąbrówka – str. 39
65. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1908 r. w Kowalisze, gm. Dąbrówka – str. 40
66. Kapliczka murowana w Działach Czarnowskich, gm. Dąbrówka – str. 40
67. Kapliczka murowana z 1930 r. w Dręszewie, gm. Dąbrówka – str. 40
68. Krzyż żelazny na granitowym cokole z 1911 r. w Małopolu, gm. Dąbrówka – str. 40
69. Kapliczka drewniana słupowa w Nowinkach, gm. Jadów – str. 41
70. Kapliczka murowana z 1908 r. w Zawiszynie przy ul. M. Zawiszy, gm. Jadów – str. 42
71. Krzyż kamienny z 1829 r. w Wólce Sulejowskiej, gm. Jadów – str. 42
72. Krzyż kamienny z 1852 r. w Wójtach, gm. Jadów – str. 43
73. Krzyż drewniany z 1896-1928-1946 r. w Urlach, przy ul. Poniatowskiego, gm. Jadów – str. 43
74. Krzyż żelazny na murowanym cokole z 1900 r. w Zawiszynie, gm. Jadów – str. 44
75. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1935 r. w Nowinkach, gm. Jadów – str. 44
76. Kapliczka drewniana nadrzeczna z 2004 r. w Zawiszynie, gm. Jadów – str. 45
77. Krzyż żelazny z 1907 r. w Borkach, gm. Jadów – str. 45
78. Kapliczka murowana z 1907 r. w Nowym Jadowie, gm. Jadów – str. 45
79. Kapliczka drewniana, nadrzeczna, w Dębem Dużym, gm. Jadów – str. 45
80. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1931 r. w Hłach, gm. Jadów – str. 46
81. Krzyż z 1946 r. w Warmiakach, gm. Jadów – str. 46
82. Kapliczka murowana w Podmyszadłach, gm. Jadów – str. 46
83. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1899 r. w Dzierżanowie, gm. Jadów – str. 46
84. Kapliczka murowana z 1934 r. w Ostrówku, gm. Klembów – str. 47
85. Kapliczka murowana z 1954 r. w Pieńkach, gm. Klembów – str. 48
86. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1905 r. w Pasku, gm. Klembów – str. 48
87. Kapliczka murowana z 1890-1894 r. w Rasztowie, gm. Klembów – str. 48
88. Krzyż drewniany z 1914 r. w Lipce, gm. Klembów – str. 49
89. Kapliczka murowana z 1944 r. w Kruszu, gm. Klembów – str. 49
90. Kapliczka murowana z 1940 r. w Krzywicy, gm. Klembów – str. 50
91. Kapliczka murowana w Lipce, gm. Klembów – str. 50
92. Kapliczka murowana w Pasku, gm. Klembów – str. 50
93. Kapliczka murowana z 1922 r. przy Bazylice Św. Trójcy w Kobyłce – str. 51
94. Figura Matki Bożej przy ul. Granicznej w Kobyłce – str. 52
95. Kapliczka murowana z 1918 t. przy ul. Dąbrowskiego w Kobyłce – str. 52
96. Kapliczka drewniana przy ul. Mickiewicza w Kobyłce – str. 53
97. Kapliczka murowana przy ul. Ręczajskiej w Kobyłce – str. 53
98. Kapliczka murowana u zbiegu ulic Wspólnej i Nałkowskiego w Kobyłce – str. 54
99. Krzyż drewniany przy ul. Zagańczyka w Kobyłce – str. 54
100. Figura Najświętszego Serca Jezusa przy ul. Piłsudskiego w Markach – str. 55
101. Krzyż drewniany przy kościele p.w. Św. Izydora w Markach – str. 55
102. Krzyż żelazny na kamiennym głazie przy kościele p.w. Św. Izydora w Markach – str. 56
103. Figura Najświętszej Maryi Panny przy kościele p.w. Św. Izydora w Markach – str. 56
104. Krzyż drewniany, dwuramienny przy ul. Piłsudskiego w Markach – str. 56.
105. Krzyż żelazny w Turzu, gm. Poświętne – str. 57
106. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1921 r. w Wólce Dąbrowickiej, gm. Poświętne – str. 58
107. Krzyż drewniany z 1894 i 2014 r. w Międzyzlesiu, gm. Poświętne – str. 58
108. Tabliczka z 1894 r. na krzyżu w Międzyzlesiu, gm. Poświętne – str. 58
108. Krzyż żelazny, dwuramienny z 1906 r. w Kolnie, gm. Poświętne – str. 59

109. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1916 r. w Cygowie,
gm. Poświętne – str. 59
110. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Rojkowie,
gm. Poświętne – str. 60
111. Krzyż drewniany w Ręczajach Nowych, gm. Poświętne – str. 60
112. Kapliczka murowana w Nowym Cygowie,
gm. Poświętne – str. 60
113. Kapliczka drewniana, wisząca na drzewie w Choinach,
gm. Poświętne – str. 60
114. Kapliczka murowana w Ręczajach Polskich,
gm. Poświętne – str. 60
115. Krzyż żelazny w Łosiach, gm. Radzymin – str. 61
Krzyż żelazny, dwuramienny w Łosiach,
gm. Radzymin – str. 61
116. Kapliczka murowana z 2018 r. w Nowym Jankowie,
gm. Radzymin – str. 62
117. Krzyż żelazny na murowanym cokole z 1899 r. w Borkach,
gm. Radzymin – str. 62
118. Krzyż drewniany w Starych Załubicach, gm. Radzymin – str. 63
119. Krzyż drewniany z 1914 r. w Zawadach, gm. Radzymin – str. 63
120. Kapliczka murowana z 1917 r. w Mokrem,
gm. Radzymin – str. 64
121. Krzyż drewniany z 1918 r. w Łąkach, gm. Radzymin – str. 64
122. Krzyż drewniany z 1918 r. w Ciemnym przy ul. Piłsudskiego,
gm. Radzymin – str. 64
123. Krzyż żelazny na murowanym cokole w Cegielni,
gm. Radzymin – str. 65
124. Kapliczka murowana z 1921 r. w Starym Dybowie,
gm. Radzymin – str. 65
125. Kapliczka w typie latarni z figurą Najświętszej Maryi Panny
oraz krzyż żelazny w Arciechowie, gm. Radzymin – str. 65
126. Grota murowana z kamieni polnych przy ul. Jana Pawła II
w Radzyminie – str. 66
127. Kapliczka drewniana, wisząca na drzewie w Arciechowie,
gm. Radzymin – str. 66
128. Kapliczka wnękowa przy ul. Konstytucji 3 Maja
w Radzyminie – str. 66
129. Krzyż żelazny z kapliczką w Borkach-Teresinie,
gm. Radzymin – str. 66
130. Grota murowana z 1950 r. przy ul. Leśnej
w Radzyminie – str. 66
131. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Marysinie,
gm. Strachówka – str. 67
132. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1938 r. w Piaskach,
gm. Strachówka – str. 68
133. Krzyż kamienny z 1948 r. w Kątach Wielgi,
gm. Strachówka – str. 68
134. Krzyż kamienny z 1933 r. w Księżykach,
gm. Strachówka – str. 68
135. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1913 r.
w Boruczy, gm. Strachówka – str. 69
136. Krzyż żelazny z drewnianą kapliczką w Grabszczyźnie,
gm. Strachówka – str. 69
137. Krzyż drewniany, dwuramienny w Osęce, na tzw. Ustroniu,
gm. Strachówka – str. 69
138. Krzyż żelazny na kamiennym cokole przy ul. Jana Pawła II
w Strachówce – str. 70
139. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Krawcowiźnie,
gm. Strachówka – str. 70
140. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Zofininie,
gm. Strachówka – str. 70
141. Kapliczka drewniana, nadrzewna, w Kątach Czernickich,
gm. Strachówka – str. 71
142. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1915 r.
w Kątach Czernickich, gm. Strachówka – str. 71
143. Krzyż kamienny z 1910 r. w Jadwisinie,
gm. Strachówka – str. 71
144. Krzyż drewniany z 1921 r. w Jadwisinie,
gm. Strachówka – str. 71
145. Krzyż murowany z 1932 r. w Piaskach, gm. Strachówka – str. 72
146. Kapliczka skrzynkowa przy drewnianym krzyżu
w Grabszczyźnie – str. 72
147. Figura Najświętszej Maryi Panny przy Urzędzie Gminy
w Strachówce – str. 72
148. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1908 r. w Ołdakach,
gm. Tłuszcz – str. 73
149. Krzyż żelazny na murowanym cokole z 1903 r. w Jasienicy,
gm. Tłuszcz – str. 74
150. Murowana kapliczka z 1879 r. w Borkach, gm. Tłuszcz – str. 74
151. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1906 r.
w Tłuszczu – str. 75
152. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1903 r. w Rudnikach,
gm. Tłuszcz – str. 75
153. Cokół z wnęką granitowego krzyża z 1906 r. w Chrząsznem,
gm. Tłuszcz – str. 76
154. Cokół kamiennego krzyża z 1906 r. w Pawłowie,
gm. Tłuszcz – str. 76
155. Krzyż żelazny w Zalesiu, gm. Tłuszcz – str. 76
156. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1905 r. w Rudnikach,
gm. Tłuszcz – str. 76
157. Krzyż żelazny z 1913 r. w Jaźwiu, gm. Tłuszcz – str. 77

158. Murowana kapliczka we Franciszkowie, gm. Tłuszcz – str. 77
 159. Cokół krzyża z 1913 r. w Rudnikach, gm. Tłuszcz – str. 77
 160. Krzyż drewniany na Zakrzewiu w Tłuszczu – str. 77
 161. Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Kurach, gm. Tłuszcz – str. 77
 162. Rzeźbiony Chrystus Frasobliwy z drewnianej kapliczki w Grabowie, gm. Tłuszcz – str. 78
 163. Kapliczka nadrzewna w Jasienicy, gm. Tłuszcz – str. 78
 164. Krzyż w Waganie, gm. Tłuszcz – str. 78
 165. Krzyż żelazny na murowanym cokole w Miąsem – str. 78
 166. Kapliczka murowana przy ul. Orwida w Wołominie – str. 79

167. Krzyż żelazny z 1902 r. przy Al. Niepodległości w Wołominie – str. 80
 168. Krzyż żelazny na kamiennym cokole z 1907 r. przy Al. Armii Krajowej i ul. Sasina w Wołominie – str. 80
 169. Kapliczka murowana z 1910 – 1915 r. przy ul. Waryńskiego i Głowackiego w Wołominie – str. 81
 170. Drewniana kapliczka wisząca przy ul. Moniuszki w Wołominie – str. 81
 171. Kapliczka murowana przy ul. Granicznej w Wołominie – str. 81
 172. Krzyż żelazny z 1905 r. przy ul. Matarewicza w Ossowie, gm. Wołomin – str. 82
 173. Krzyż drewniany, dwuramienny z 1862 – 1950 r. w Czarnej, gm. Wołomin – str. 82
 174. Kapliczka murowana z 1909 r. w Helenowie, gm. Wołomin – str. 83
 175. Kapliczka murowana z 1928 a. 1932 r. przy ul. Batalionów Chłopskich w Lipinach Nowych, gm. Wołomin – str. 83
 176. Kapliczka murowana przy ul. 100-lecia w Zagościńcu, gm. Wołomin – str. 84
 177. Kapliczka murowana przy ul. Głównej w Starym Grabiu, gm. Wołomin – str. 84
 178. Krzyż żelazny na murowanym cokole w Nowym Grabiu, gm. Wołomin – str. 84
 179. Murowana kapliczka z 1946 r. przy ul. Lipiny B w Wołominie – str. 84
 180. Krzyż drewniany na terenie parafii Miłosierdzia Bożego w Ząbkach – str. 85
 181. Kapliczka w typie latarni przy ul. Szwoleżerów w Ząbkach – str. 85
 182. Kapliczka z 1985 r. przy ul. Jana Pawła II w Ząbkach – str. 86
 183. Figura ks. Jerzego Popiełuszki na terenie parafii Św. Trójcy w Ząbkach – str. 86
 184. Figura Jezusa Chrystusa przy ul. Piłsudskiego w Ząbkach – str. 86
 185. Figura Jezusa Chrystusa na cmentarzu parafialnym w Ząbkach – str. 86
 186. Krzyż żelazny na skwerze Matki Teresy z Kalkuty w Zielonce – str. 87
 187. Kapliczka murowana przy ul. Budniczej w Zielonce – str. 87
 188. Grota z figurą Najświętszego Serca Pana Jezusa przy kościele p.w. MB Częstochowskiej w Zielonce – str. 88
 189. Figura Matki Bożej z Dzieciątkiem przy ul. Kolejowej w Zielonce – str. 88
 190. Grota z figurą Matki Bożej Różańcowej na terenie Domu Pomocy Społecznej przy ul. Poniatowskiego w Zielonce – str. 88
 191. Kapliczka z figurą Najświętszego Serca Jezusa z 2000 r. w Zielonce – str. 88

Krzyż żelazny na kamiennym cokole w Kątach Wielgi w gm. Strachówka.

ISBN: 978-83-954381-0-3

Fundacja Dziedzictwo Nadbużańskie
ul. Kręta 4, 05-254 Kuligów
www.skansen.powiatwolominski.pl